

Informatīvais ziņojums

Par atbalsta pasākumiem vecākiem ar invaliditāti, kuru apgādībā ir bērni

**Rīga
2024**

SATURS

Ievads.....	3
Pašreizējās situācijas raksturojums	6
1. Nepieciešamie atbalsta pasākumi personām ar invaliditāti, kuru aprūpē ir bērns.....	13
2. Atbalsta pasākumi pilngadīgām personām ar invaliditāti.....	21
2.1. Valsts sniegtais atbalsts.....	23
2.1.1. Finansiālais atbalsts sociālās apdrošināšanas sistēmas ietvaros	23
2.1.2. Finansiālais atbalsts valsts sociālo pabalstu sistēmas ietvaros	24
2.1.3. Valsts sniegtie atbalsta pasākumi pakalpojumu veidā pilngadīgām personām ar invaliditāti	27
2.1.4. Valsts sniegtie atbalsta pasākumi atvieglojumu veidā pilngadīgām personām ar invaliditāti	30
2.2. Pašvaldību sniegtie atbalsta pasākumi pilngadīgām personām ar invaliditāti	32
2.2.1. Pašvaldību sniegtais atbalsts sociālās palīdzības veidā	32
2.2.2. Pašvaldību sniegtais atbalsts sociālo pakalpojumu veidā.....	33
3. Atbalsta pasākumi ģimenēm, kurās aug bērni	36
3.1. Valsts sniegtais atbalsts.....	36
3.1.1. Finansiālais atbalsts sociālās apdrošināšanas sistēmas ietvaros	36
3.1.2. Finansiālais atbalsts valsts sociālo pabalstu sistēmas ietvaros	38
3.1.3. Valsts sniegtie atbalsta pasākumi atvieglojumu veidā ģimenēm ar bērniem	40
Ārvalstu pieredze.....	42
Igaunija	42
Spānija.....	42
Lietuva	43
Secinājumi	44

Ievads

Informatīvais ziņojums “Par atbalsta pasākumiem vecākiem ar invaliditāti, kuru apgādībā ir bērni” (turpmāk – informatīvais ziņojums), tika sagatavots atbilstoši 2019.gada 7.maija Valdības rīcības plāna par Deklarācijā par Artura Krišjāņa Kariņa vadītā Ministru kabineta iecerēto darbību īstenošanai (turpmāk – Valdības rīcības plāns) 112.2.uzdevumā noteiktajam, ka valdība ir apņēmusies pilnveidot personu materiālā atbalsta sistēmu, kā arī izvērtēt nepieciešamo aizsardzību pret apgādnieka darbaspēju nepietiekamību vai neesību, tādējādi apņēmoties izvērtēt valsts sniegtā atbalsta pietiekamību personām ar invaliditāti, kuru apgādībā ir citi cilvēki, jo īpaši nepilngadīgas personas un kuri savu ierobežoto vai zaudēto darbaspēju dēļ nav spējīgi gūt ienākumus līdzvērtīgi ar tiem sabiedrības locekļiem, kuriem darbaspējas nav ierobežotas.

Tādējādi uzdevums aptver personu ar invaliditāti vienlīdzīgu iespēju politikas jomu un skar arī ģimenes politikas jomu. Jāņem vērā, ka līdz bērna pilngadības sasniegšanai bērns ir abu vecāku – mātes un tēva – aizgādībā. Aizgādības jēdziens un būtība ir nostiprināti Civillikumā, un ar to jāsaprot vecāku tiesību un pienākumu kopums visplašākajā nozīmē (t.sk. aprūpe, uzturēšana – ēdiena, apģērba, mājokļa un veselības aprūpes nodrošināšana, bērna kopšana un viņa izglītošana un audzināšana, uzraudzība, tiesības noteikt viņa dzīvesvietu u.c.). Tāpat arī neatkarīgi no vecākam piemītošiem funkcionēšanas ierobežojumiem tam ir absolūts un neapstrīdams pienākums rūpēties par saviem bērniem, nodrošināt bērnu pamatvajadzības samērā ar savām spējām un mantas stāvokli. Tā kā invaliditāte ne vienmēr nozīmē to, ka persona nav spējīga strādāt un rūpēties par bērniem, bet gan to, ka viņai zināmā pakāpē ir ierobežotas fiziskās vai garīgās spējas, darbaspējas un ir vajadzība saņemt papildu atbalstu, tad nepieciešams identificēt un izvērtēt mērķa grupas iespējas veikt savu likumisko pienākumu – rūpes par bērniem.

Latvijas Darba devēju konfederācija (turpmāk – LDDK) Invaliditātes lietu nacionālās padomes 2019.gada 6.marta sēdē, kā arī dažu politikas plānošanas dokumentu¹ saskaņošanas laikā puda viedokli, ka plānotie atbalsta pasākumi invaliditātes seku mazināšanai neparedz risinājumu tām personām ar invaliditāti, kuru apgādībā ir citas personas, t.i., esošais sociālās aizsardzības sistēmas modelis neietver nepilngadīgai personai nepieciešamo aizsardzību pret apgādnieka darbaspēju nepietiekamību vai neesamību. LDDK uzskata, ja personu ar invaliditāti apgādībā ir bērni, tad nabadzības risks pieaug ļoti strauji. Turklāt pastāv objektīvi apstākļi, kas ierobežo iespējas māsaimniecībām pašām problēmu risināt, jo bērni nav vainojami savā finansiālajā situācijā un nevar to ietekmēt. Savukārt personām ar invaliditāti ir mazinātas iespējas ne tikai uzturēt sevi, bet arī ļoti ierobežotas iespējas samērīgi pildīt vecāku dabisko pienākumu, uzturēt apgādībā esošos bērnus. Tāpēc LDDK ieskatā, attiecībā uz šo sociālo grupu ir nepieciešams noteikt piemaksu pie ģimenes valsts pabalsta vai sociāli apdrošinātajām personām ieviest jaunu pensijas veidu, piemēram, apgādnieka darbaspēju zaudējuma pensiju kā darbaspēju zuduma līmenim atbilstīgu procentuālu atvasinājumu no apgādnieka zaudējuma pensijas.

Jāatzīmē, ka jau izveidoto atbalsta pasākumu mērķis ir sniegt papildu atbalstu un veicināt personu ar invaliditāti līdzdalību visās dzīves jomās, ņemot vērā, ka personas ar invaliditāti ir īpaši pakļautas sociālās atstumtības riskam un tām ir lielākas grūtības iekļauties darba tirgū, par ko liecina zemāki nodarbinātības rādītāji. Tomēr vienlaikus jāatzīmē, ka vairāki no personām ar invaliditāti paredzētajiem atbalsta veidiem nav saistīti ar objektīvām grūtībām un to pārvarēšanu, jo nav vērsti uz konkrētu funkcionālo traucējumu kompensēšanu (piemēram, uz spēju redzēt, dzirdēt, pārvietoties

¹ Plāna minimālo ienākumu atbalsta sistēmas pilnveidošanai 2019.-2020.gadam projekts (iesniegts MK 03.07.2018., iekļauts 2019.gada budžeta sagatavošanas paketē, netika atbilstīts), Plāna minimālo ienākumu atbalsta sistēmas pilnveidošanai 2020.-2021.gadam (konceptuāli atbilstīts un pieņemts ar MK 2019.gada 2.augusta rīkojumu Nr. 408); Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām īstenošanas pamatnostādņu 2014.–2020. gadam īstenošanas plānu 2018.–2020. gadam” (apstiprināts MK 12.12.2018.); Plāns personu ar invaliditāti vienlīdzīgu iespēju veicināšanai 2021.-2023.gadam (apstiprināts MK 17.08.2021.)

u.c.), bet gan uz vispārīgu pieeju, ka personas ar invaliditāti ir īpaši jūtīga sabiedrības grupa, kurai nepieciešams papildu atbalsts. Piemēram, nodeva par personu apliecinoša dokumenta izsniegšanu, atlaide elektroenerģijas apmaksai, bezmaksas sabiedriskais transports – proti, atbalsts tiek piešķirts automātiski pēc piederības invaliditātes grupai, bez individuāla vērtējuma, taču nereti personai vispār nav mobilitātes grūtību vai citā gadījumā pārvietošanās grūtības ir tik izteiktas, ka sabiedriskā transporta izmantošana vispār nav iespējama.

Balstoties uz Valdības rīcības plāna noteikto uzdevumu, informatīvais ziņojums tika sagatavots un 26.03.2021. iesniegts Ministru kabinetam izskatīšanai. Pēc informatīvā ziņojuma iesniegšanas 01.06.2021. Pārresoru koordinācijas centrs (turpmāk – PKC) (no 2023.gada 1. marta iestādes funkcijas pārņēmusi Valsts kanceleja, t.sk. Pārresoru koordinācijas departaments) sniedza savu atzinumu par informatīvajā ziņojumā pausto un lūdza papildināt ziņojuma saturu ar vecāku ar invaliditāti, kuru apgādībā ir bērni, specifisko vajadzību izpēti un iespējamo atbalsta pasākumu izvērtēšanu, t.sk., izvērtējot pakalpojumu pieejamību, atbalsta instrumentus un atvieglojuma piedāvājumu ģimenēm, kurās kādam no vecākiem ir noteikta invaliditāte, kā arī sniedzot informāciju par ārvalstu labās prakses piemēriem. Tā arī, tika lūgts papildināt informatīvo ziņojumu par vardarbības riska analīzi un plānotajiem prevencijas pasākumiem tām ģimenēm, kurās vecāki ar invaliditāti audzina bērnus.

LM ņēma vērā PKC sniegto atzinumu un, lai precizētu un papildinātu informatīvo ziņojumu ar PKC atzinumā minēto un lai gūtu visaptverošo informāciju par mērķa grupas faktisko situāciju, vajadzībām un ierobežojumiem bērnu audzināšanā, 2022. gadā atbilstoši LM pasūtījumam tika veikts pētījums “Pētījums par nepieciešamajiem atbalsta pakalpojumiem ģimenēm ar bērniem, kurā vienam vai abiem vecākiem noteikta invaliditāte” (turpmāk – pētījums par vecākiem ar invaliditāti)², kuru veica SIA “AC Konsultācijas”. Pētījuma mērķis bija izprast, vai vecākiem ar invaliditāti ir specifiskas vajadzības bērnu aprūpei, kas ir atšķirīgas no pārējiem vecākiem, kuriem nav invaliditāte. Pētījumā tika analizēta mērķa grupa salīdzinājumā ar vecākiem, kuriem nav noteikta invaliditāte, kuri ir vecumā no 20 līdz 65 gadiem un saņem kādu no pakalpojumiem, kas saistīti ar bērnu, veicot statistikas datu analīzi dažādos griezumos, ņemot vērā grupu sociāli–ekonomiskās pazīmes, veicot grupu savstarpēju salīdzināšanu u.tml., veicot mērķa grupas aptauju un intervijas, kā arī organizējot ekspertu intervijas un fokusgrupas diskusijas. Pētījuma ietvaros datu analīze tika veikta par 2021.gada rādītājiem. Attiecīgi, var pieņemt, ka 2022.gada un 2023.gada datu rādītāji ir izmainījušies, tomēr, ja salīdzina 2021.gada datus ar iepriekšējo gadu datu rādītājiem, var pieņemt, ka izmaiņām ir nebūtiska ietekme vispārējā mērķa grupas situācijās raksturojumā.

Pētījuma laikā pētījuma autori identificēja mērķa grupas vajadzības, grūtības un ierobežojumus, kas saistīti ar bērna aprūpes nodrošināšanu, un sniedza priekšlikumus un ieteikumus, par nepieciešamajiem atbalsta pasākumiem mērķa grupai, lai personas pilnvērtīgāk varētu aprūpēt savus bērnus. Identificētie secinājumi un izvirzītie ieteikumi 2022.gada 27.oktobrī tika pārrunāti ar ieinteresētajām pusēm – Izglītības un zinātnes ministrijas, Veselības ministrijas, Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas, Latvijas Pašvaldību sociālo dienestu vadītāju apvienības un Latvijas Pašvaldību savienības pārstāvjiem, kur pēc veiktajām pārrunām, pētījuma secinājumi un ieteikumi ar attiecīgo organizāciju un ministriju pārstāvjiem tika saskaņoti. Pēc pētījumā iegūtajiem datiem un izdarītajiem secinājumiem informatīvais ziņojums ir ticis papildināts.

Vienlaikus LM šī ziņojuma ietvaros nav izvērsusi izpētes tēmu par PKC atzinumā pausto - veikt par vardarbības riska analīzi un plānotajiem prevencijas pasākumiem tām ģimenēm, kurās vecāki ar invaliditāti audzina bērnus. Norādītā problemātika ir uzskatāma par svarīgu, vienlaikus LM rīcībā nav tādas informācijas, ka vardarbības risks ģimenēs, kur vienam vai abiem vecākiem ir invaliditāte, ir nozīmīgi augstāka kā ģimenēs, kur vecākiem invaliditātes nav. Šādas riska analīzes ir veicamas citu pētījumu un izvērtējumu ietvaros, kuru mērķis ir rast preventīvus mehānismus kopējai vardarbības

² Pētījums par nepieciešamajiem atbalsta pakalpojumiem ģimenēm ar bērniem, kur vienam vai abiem vecākiem noteikta invaliditāte, SIA “AC Konsultācijas”, 2022. <https://petijumi.mk.gov.lv/node/4080>

mazināšanai sabiedrībā. Informatīvajā ziņojumā tiek izvērtēts, vai personām ar invaliditāti, kuru apgādībā ir bērns, ir nepieciešams papildu atbalsts bērnu aprūpes pienākumu veikšanā, tādēļ vardarbības riska jautājumi šajā ziņojumā netika vērtēti.

Informatīvā ziņojuma **mērķis** ir identificēt mērķa grupu – personas ar invaliditāti, kuru apgādībā ir bērni – apkopot valsts un pašvaldību līmenī pieejamo atbalstu invaliditātes seku mazināšanai, kas sekmē personas ar invaliditāti iespējas īstenot sava vecāka pienākumus, kā arī piedāvāt turpmāk īstenojamu pasākumu kopumu pasākumus, lai detalizēti vērtētu, vai personām ar invaliditāti ir nepieciešams papildu atbalsts esošajam atbalstam invaliditātes seku mazināšanai, lai sekmētu mērķa grupas iespējas veikt savu bērnu aprūpes pienākumus zaudētu vai ierobežotu darbspēju dēļ.

Pašreizējās situācijas raksturojums

Invaliditātes likums nosaka, ka invaliditāte ir ilgstošs vai nepārejošs ļoti smagas, smagas vai mērenas pakāpes funkcionēšanas ierobežojums, kas ietekmē personas garīgās vai fiziskās spējas, darbības, pašaprūpi un iekļaušanos sabiedrībā. Savukārt saskaņā ar Civillikumā noteikto vecākiem neatkarīgi no viņu spējām un mantas stāvokļa ir absolūts un neapstrīdams pienākums uzturēt bērnu un nodrošināt bērna pamatvajadzības samērā ar savām spējām un mantas stāvokli. Arī Bērnu tiesību aizsardzības likums nosaka, ka vecāku pienākums ir rūpēties par bērnu, viņa mantu un pārstāvēt bērnu viņa personiskajās un mantiskajās attiecībās, vecāku pienākums ir sagatavot bērnu patstāvīgai dzīvei sabiedrībā, tas ir, sniegt iemaņas savas personīgās dzīves nodrošināšanai, lai, bērnam pieaugot, viņš spētu pats sevi nodrošināt. Šie pienākumi ir jāveic ikvienam vecākam neatkarīgi no viņa mantiskā vai veselības stāvokļa, arī invaliditāte nevar būt par šķērslī vecāku pienākuma nepildīšanai.

Personu ar invaliditāti, kuru apgādībā ir bērni, raksturojums

Saskaņā ar Centrālās statistikas pārvaldes (turpmāk – CSP) datiem par mātēm visbiežāk kļūst sievietes vecumā no 20 līdz 39 gadiem, bet par tēviem vīrieši vecumā no 20 līdz 44 gadiem³, savukārt valsts finansiālais atbalsts par bērna aprūpi tiek nodrošināts līdz tā 20 gadu vecumam (ģimenes valsts pabalsta izmaksas periods). Tātad **mērķa grupa – personas ar invaliditāti, kuru apgādībā ir bērni un kuri saņem kādu no pabalstiem, kas saistīti ar bērna aprūpi** – tiks aplūkota vecuma posmā no 20 līdz 65 gadiem, pieņemot, ka pēc bērna piedzimšanas par to jārūpējas vismaz 20 gadus. Jo bērns apgūst vispārējo vai profesionālo izglītību, tādējādi pastāvīgās darba attiecībās neatrodas un ir savu vecāku apgādībā.

Saskaņā ar Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūras (turpmāk – VSAA) apkopotajiem datiem **2022.gadā bija 10 683⁴** personas ar invaliditāti, kuru apgādībā ir vismaz viens vai vairāki bērni un kuras saņem kādu no pabalstiem, kas saistīti ar bērna aprūpi (ģimenes valsts pabalsts, vecāku pabalsts, slimības pabalsts par slima bērna kopšanu u.c. pabalsti), kas atbilst 9% no kopējā personu ar invaliditāti skaita 2022.gadā vecumā no 20 – 65 gadiem. Identificētā mērķa grupa (10 683 personas), iespējams, neaptver visas personas ar invaliditāti, kuru apgādībā ir bērni, jo pabalstu par bērnu var saņemt arī otrs vecāks, kuram nav invaliditāte, taču pēc VSAA rīcībā esošajiem datiem nav iespējams identificēt un atlasīt datus par ģimenes faktisko kopdzīvi.

Kā jebkurai citai personai, arī personai ar invaliditāti ikdienas vajadzību un dzīves kvalitātes nodrošināšanas pamatā ir nodarbinātība, jo nodrošina iespēju saņemt atalgojumu par darbu un uzlabot savu labklājības līmeni, kā arī veicina integrēšanos un socializēšanos sabiedrībā. Eurostat⁵ un CSP dati par nodarbinātību valstī liecina, ka 2021.gadā nodarbināti bija 75,7% valsts iedzīvotāji, savukārt 2022.gadā bija nodarbināti 77,2% valsts iedzīvotāju vecumā no 20 – 64 gadiem⁶. Mērķa grupā nodarbinātība 2021.gadā bija 70,2% apmērā⁷, savukārt 2022.gadā tā bija 73,4% apmērā, kas norāda uz to, ka nodarbinātība mērķa grupā tikai nedaudz atpaliek no valstī vidējiem nodarbinātības rādītājiem (Tabula Nr.1.).

Lai arī mērķa grupas nodarbinātības rādītāji ir samērā augsti un gandrīz atbilst vidējiem nodarbinātības rādītājiem valstī, tomēr mēneša vidējie darba ienākumi salīdzinājumā ar valstī vidējo

³ CSP dati 2022.g., Dzīvi dzimušo skaits pēc mātes un tēva vecuma:

https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START__POP__IDM/IDM030/table/tableViewLayout1/

⁴ VSAA dati 2022.gads, personas ar invaliditāti, kuras saņem ar bērna aprūpi saistītus pabalstus

⁵ Eurostat dati, Nodarbinātības rādītāja pēc dzimuma, vecuma un pilsonības (%), 2017-2020.g.: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/LFSA_ERGAN__custom_1107543/default/table?lang=en

⁶ CSP dati, Nodarbinātības līmenis pa vecuma grupām un pēc dzimuma (%), 2021-2022.g.: https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START__EMP__NB__NBLA/NBL020c/table/tableViewLayout1/

⁷ Pētījums par nepieciešamajiem atbalsta pakalpojumiem ģimenēm ar bērniem, kur vienam vai abiem vecākiem noteikta invaliditāte, SIA “AC Konsultācijas”, 2022. <https://petijumi.mk.gov.lv/node/4080>

darba samaksas mediānu ir zemāki. 2022.gadā tie bija 916,66 *euro/mēnesī*⁸, kas atbilst gandrīz 84,8%⁹ no valstī vidējās darba samaksas mediānas. Tomēr jāņem vērā, ka personas ar invaliditāti bez darba samaksas saņem arī invaliditātes pensiju vai valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu (turpmāk – nodrošinājuma pabalsts), kuras mērķis ir kompensēt darbspēju zuduma dēļ negūtos ienākumus, un kuri palielina to ienākumus un kopsummā var sasniegt līdz pat 100% no valstī vidējās darba samaksas mediānas vai pārsniegt to.

Ja mērķa grupas persona saņem darba algu un invaliditātes pensiju, kuras vidējais izmaksājama apmērs (ar piemaksu) 2022.gadā bija 257,63 *euro/mēnesī*¹⁰, tad tās ienākumi var sasniegt līdz pat 100% no vidējās darba samaksas mediānas valstī, vai pārsniegt to (Tabula Nr.1).

Tabula Nr.1

Mērķa grupas nodarbinātība un vidējā darba samaksa

	2017.gads	2018.gads	2019.gads	2020.gads	2021.gads	2022.gads
Nodarbinātības līmenis valstī vecumā 20-64 g.v., % ¹¹	74,8%	76,8%	77,4%	77%	75,7%	77,2%
Nodarbinātības līmenis mērķa grupā, %	62,8%	59,7%	70,5%	70,6%	70,2%	73,4%
Valstī vidējā darba samaksas mediāna, EUR/mēn. ¹²	707,00	774,00	832,00	893,00	994,00	1081,00
Mērķa grupas vidējā darba samaksa, EUR/mēn.	557,08	611,73	671,24	709,21	743,88	916,66
Mērķa grupas darba samaksa attiecībā pret vidējo darba samaksas mediānu, %	78,8%	79%	80,6%	79,4%	74,84%	84,8%
Mērķa grupas kopējie ienākumi (darba alga + invaliditātes pensija (ar piemaksu)¹³) attiecībā pret vidējo darba samaksas mediānu	103%	103%	103%	102%	99%	109%

Avots: CSP dati; Eurostat dati; VSAA dati

Pēc LM pasūtījuma 2018.gadā tika veikts pētījums “Muskuļu un skeleta sistēmas slimību izmaksu novērtēšana un rekomendācijas izmaksu optimizācija”, kurā tika analizētas 3 186 personas, kurām pirmreizēji noteikta invaliditāte. Pētījuma ietvaros tika analizēti arī minēto personu ienākumi pirms un pēc invaliditātes noteikšanas un secināts, ka personu skaits ar trūcīgā statusu būtiski nemainījās ne pirms, ne arī pēc invaliditātes iegūšanas. Savukārt maznodrošināto personu skaits uz laiku pieauga pat par 61%, kas skaidrojams ar to, ka daļa personu pēc invaliditātes noteikšanas vairs neatgriezās darba tirgū. Tomēr, ņemot vērā atšķirīgos ienākumu līmeņus pie kādiem pašvaldības piešķir maznodrošinātas personas statusu, viennozīmīgus secinājumus par personu ienākumu izmaiņām nevar izdarīt. Savukārt personām, kuru ienākumi pirms un pēc invaliditātes noteikšanas bija

⁸ VSAA dati 2022.gads

⁹ CSP dati, Strādājošo mēneša vidējā darba samaksa un mediāna (eiro), 2017-2022.g., https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START_EMP_DS_DSV/DSV010/table/tableViewLayout1/

¹⁰ VSAA dati “Pensiju skaits, vidējie apmēri 2022. gads”

¹¹ Eurostat dati, Nodarbinātības rādītāja pēc dzimuma, vecuma un pilsonības (%), 2017-2022.g.: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/LFSA_ERGAN_custom_1107543/default/table?lang=en

¹² CSP dati, Strādājošo mēneša vidējā darba samaksa un mediāna (eiro), 2017-2022.g., https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START_EMP_DS_DSV/DSV010/table/tableViewLayout1/

¹³ VSAA dati, LM dati 2017. gadā – 173,73 *euro/mēn.*; 2018. gadā – 182,53 *euro/mēn.*; 2019. gadā – 185,96 *euro/mēn.*; 2020. gadā – 199,08 *euro/mēn.*; 2021. gadā – 237 *euro/mēn.*; 2022.gadā – 257,63 *euro/mēn.*

vismaz minimālās algas apmērā, tie vairumā gadījumu saglabājās esošajā apmērā vai pat palielinājās, atsevišķos gadījumos pat vairākas reizes¹⁴. Liecinot, ka personām, kurām jau pirms invaliditātes noteikšanas bija nelieli ienākumi (atbilstoši trūcīgas personas ienākumiem), tie saglabājās līdzvērtīgā apmērā arī pēc invaliditātes noteikšanas un nepietiekamie ienākumi nav saistāmi ar invaliditātes iegūšanas faktu.

Pētījumā par vecākiem ar invaliditāti veiktajā statistikas datu analīzē arī tika vērtēti mērķa grupas ienākumi un tika secināts, ka 2021.gadā mērķa grupas vidū ir bijis salīdzinoši lielāks personu ar trūcīgas vai maznodrošinātas mājsaimniecības statusu, t.i., 10,9% trūcīgo mājsaimniecību un 4,6% maznodrošinātu mājsaimniecību pret 2,2% un 0,9% vecāku bez invaliditātes, kuru aprūpē ir bērns, vidū. Tomēr pētījumā netika analizēti dati, vai šīs trūcīgās un maznodrošinātās mājsaimniecības arī iepriekš bija ar zemiem ienākumiem, vai arī ienākumu līmenis ir samazinājies līdz ar bērna ienākšanu ģimenē vai pēc personas invaliditātes iegūšanas, vai ir saistīts ar citiem faktoriem (Tabula Nr.2).

Tabula Nr.2

Personu ar trūcīgās vai maznodrošinātās mājsaimniecības statusu īpatsvars, 2021.gads

Rādītājs	Mājsaimniecības statuss	
	Trūcīga	Maznodrošināta
Personu skaits mērķa grupā	1116	472
Īpatsvars mērķa grupā	10,9%	4,6%
Personu skaits salīdzināmajā grupā	5470	2315
Īpatsvars salīdzināmajā grupā	2,2%	0,9%

Avots: Pētījums par vecākiem ar invaliditāti, 9. un 10.tabula, 21.lpp.

Izvērtējot datus par ienākumiem mērķa grupā funkcionālo traucējumu griezumā, ņemot vērā gan bruto ienākumus no darba vai saimnieciskās darbības veikšanas, gan sociālos transfertus, tika secināts, ka viszemākie ienākumi kopumā bijuši personām ar garīga rakstura traucējumiem (turpmāk – GRT), kur 2021.gadā šīs personas ienākumi bija vidēji par 44% mazāki kā personu ar redzes traucējumiem ienākumiem, kuras salīdzinājumā ar personām ar invaliditāti ar citiem traucējumu veidiem 2021.gadā vidēji bija nopelnījuši visvairāk (Tabula Nr.3). Tas liecina, ka personām ar GRT, kuru aprūpē ir bērns, ir augstāks risks būt ar zemākiem nodarbinātības un ienākumu rādītājiem.

Tabula Nr.3

Vidējie kopējie mērķa grupas ienākumi gadā dalījumā pa ienākumu veidiem un personas raksturojuma, 2021.gads

Grupa	Sociālie transferti	Bruto ienākumi no darba vai saimnieciskās darbības*	Ienākumi no darba vidēji uz vienu strādājošo**	Ienākumi kopā (2.+3. kolonna)
1	2	3	4	5
I invaliditātes grupa	5647,47	2829,38	6618,43	8476,85
II invaliditātes grupa	5041,22	5300,26	8525,34	10341,47
III invaliditātes grupa	4069,10	7281,04	9546,89	11350,14
Redzes traucējumi	4281,09	7846,64	10644,33	12127,73
Dzirdes traucējumi	4238,25	5117,63	7214,00	9355,88

¹⁴ Latvijas Universitātes pētījums par "Muskuļu un skeleta sistēmas slimību izmaksu novērtēšana un rekomendācijas izmaksu optimizācija" 2018. gads

GRT	4216,88	2525,47	5544,20	6742,35
CITI traucējumi	4672,77	7309,67	9911,42	11982,44
Invaliditāte ir kopš bērnības	4617,27	5881,45	9062,05	10498,73
Invaliditāte ir pēc pilngadības sasniegšanas	4419,96	6589,61	9192,80	11009,57

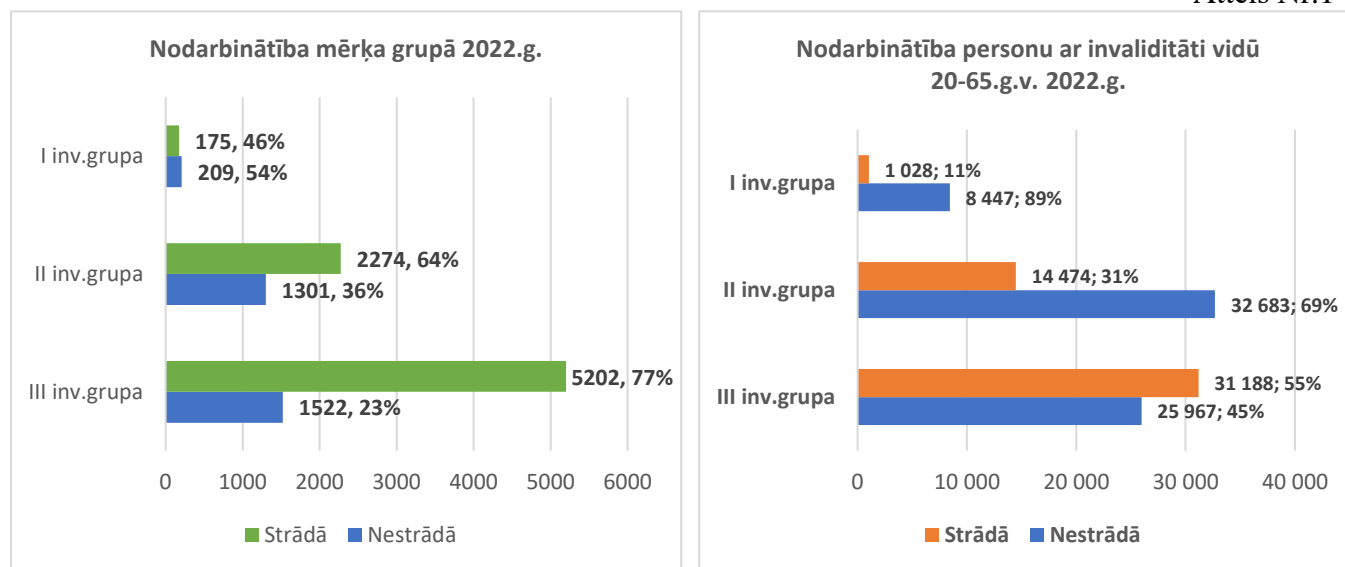
* Vidējais rādītājs, rēķinot uz vienu mērķa grupas pārstāvi, ieskaitot arī tos, kas pārskata gadā (2021.) nav bijuši nodarbināti.

** Vidējais rādītājs, rēķinot uz vienu tādu mērķa grupas pārstāvi, kurš pārskata (2021.) gadā ir saņēmis jebkādu ienākumu no darba neatkarīgi no darba attiecību ilguma/nostrādātā laika perioda

Avots: *Pētījums par vecākiem ar invaliditāti, 31.tabula, 42.lpp.*

Ja salīdzina mērķa grupas un kopējo personu ar invaliditāti nodarbinātību, var novērot, ka nodarbinātība mērķa grupas vidū ir augstāka nekā kopumā personu ar invaliditāti vidū, taču tendences abās grupās ir līdzīgas – tā ir mainīga un atkarīga no personai noteiktās invaliditātes grupas smaguma – visbiežāk nodarbinātas ir personas ar III invaliditātes grupu (mērena invaliditāte, darbspēju zudums 25-59%), bet retāk personas ar I invaliditātes grupu (ļoti smaga invaliditāte, darbspēju zudums 80-100%). Tomēr, vērtējot personu ar I invaliditātes grupu nodarbinātību, redzamas krasas atšķirības, proti, gandrīz puse (46%) no vecākiem ar I invaliditātes grupu ir nodarbināti, kamēr visu personu ar I invaliditātes grupu vidū nodarbināti ir tikai 11% (Attēls Nr.1).

Attēls Nr.1

Avots: *VSAA un LabIs dati*

Ja salīdzina mērķa grupas nodarbinātības rādītājus ar personu bez invaliditātes, kuru aprūpē ir bērns, rādītājiem, var novērot, ka salīdzināmās grupas nodarbinātības līmenis ir augstāks (84%) nekā mērķa grupā (70,2%). Bet, salīdzinot datus par bezdarbnieku statusu vecuma griezumā, var novērot, ka salīdzināmajā grupā bezdarbnieka pabalstu visbiežāk saņēmušas personas vecumā no 20 līdz 29 gadiem (14,4%) un bezdarbnieka pabalsta saņēmēšo īpatsvars pakāpeniski sarūk līdz ar lielāku gadu skaitu, savukārt mērķa grupas vidū bezdarbnieka pabalstu visbiežāk saņēmušas personas vecumā no 30 līdz 39 gadiem (21,2%) un personas vecumā no 20-29 gadiem (20,7%), bet kopumā atšķirības starp vecuma grupām ir nelielas, liecinot, ka atbalsts iekļaušanai darba tirgū personām ar invaliditāti, ir būtisks visos vecumos (Tabula Nr.4).

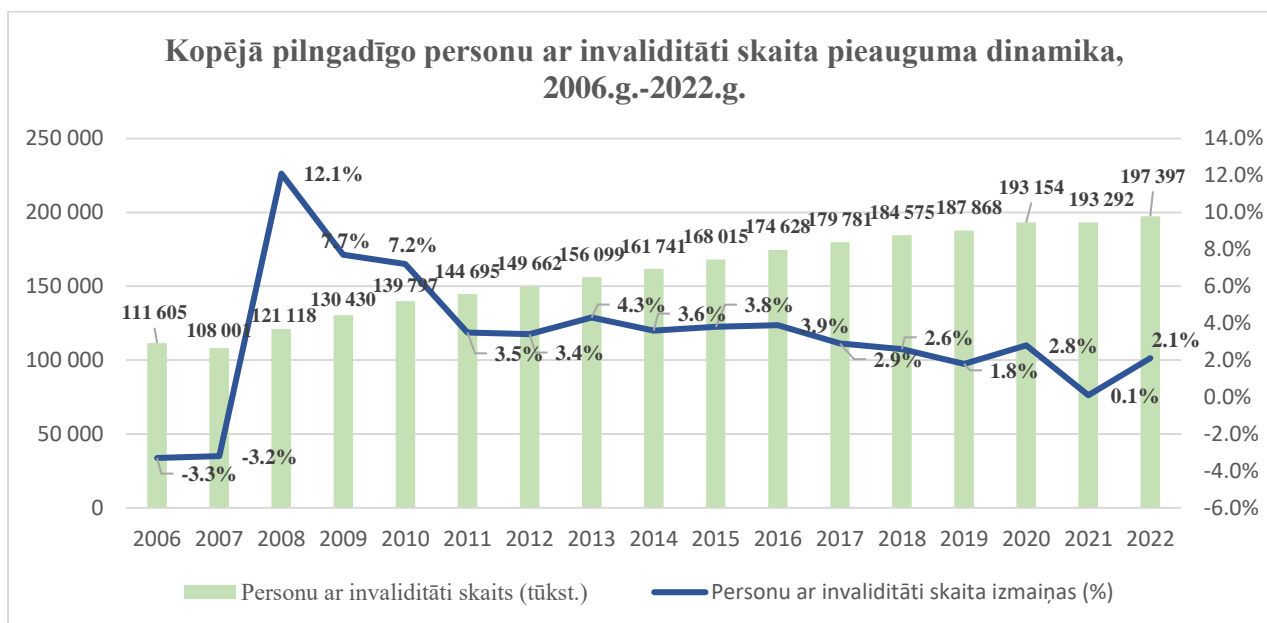
Nodarbināto un bezdarbnieku, kuri saņem pabalstu, īpatsvars vecuma grupu griezumā mērķa grupā un starp personām bez invaliditātes, kuru aprūpē ir bērns

Parametrs	Mērķa grupa		Personas bez invaliditātes, kuru aprūpē ir bērns	
	Nodarbinātie, %	Bezdarbnieki, %	Nodarbinātie, %	Bezdarbnieki, %
20-29 gadi	61,6%	20,7%	74,4%	14,4%
30-39 gadi	72,0%	21,2%	83,7%	11,1%
40-49 gadi	72,7%	17,8%	87,4%	8,1%
50-59 gadi	68,4%	18,7%	85,8%	6,9%
60-65 gadi	56,6%	19,1%	74,2%	5,8%
KOPĀ	70,2%	19,2%	84,0%	10,1%

Avots: Pētījums par vecākiem ar invaliditāti, 25.,26. tabula, 32.-33.lpp.

Personām ar invaliditāti, tajā skaitā mērķa grupai, ir tiesības ne tikai uz invaliditātes pensiju, apdrošināšanas atlīdzību vai nodrošinājuma pabalstu invaliditātes gadījumā, bet arī uz dažādiem papildu atbalsta pakalpojumiem un atvieglojumiem atkarībā no personai noteiktās invaliditātes smaguma pakāpes, piemēram, bezmaksas sabiedriskais transports, asistents pašvaldībā, surdotulks, “stāvvietu karte”, aizsargātā lietotāja pakalpojums samaksai par elektroenerģiju, atbrīvojums no pacienta nodevas, bezmaksas ģimenes ārsta vizīte, atbrīvojums no transportlīdzekļa ekspluatācijas nodokļa, iedzīvotāju ienākuma nodokļa (turpmāk – IIN) atlaide un vairāku citu nodokļu un nodevu atvieglojumi. Tāpat jāņem vērā, ka vairākus atbalsta veidus personām ar invaliditāti nodrošina arī pašvaldības, kuru pieejamība un apmērs ir atkarīgs no katras pašvaldības iespējām.

Vienlaikus ir novērojams, ka personu ar invaliditāti skaita pieaugums ir raksturīgs pēc jaunu atbalsta pasākumu ieviešanas. Piemēram, straujš personu ar invaliditāti skaita pieaugums bija vērojams no 2008.gada, kas LM vērtējumā varētu būt saistāms ar jauna atbalsta veida, t.i., īpašas kopšanas pabalsta ieviešanu pilngadīgām personām no 2008.gada 1.janvāra. Pāris gadus pirms 2008.gada tika novērots pat personu ar invaliditāti skaita samazinājums (Attēls Nr.2). Iepriekš minētais ļauj izdarīt ticamu pieņēmumu, ka pat pie nemainīga personas stāvokļa noteiktā situācijā valsts sniegtais atbalsts, vienalga, vai tas būtu finansiāls vai kāda īpaša tikai personām ar invaliditāti pieejama pakalpojuma veidā, kļūst īpaši nozīmīgs kādas personai svarīgas vajadzības risināšanai, un līdz ar to arī invaliditātes statuss, kas sniedz tiesības uz šo atbalstu. Īpašas kopšanas pabalsta gadījumā tās ir veselības un funkcionēšanas ierobežojuma dēļ radušās papildu veselības un aprūpes vajadzības, kuras iespējams daļēji risināt ar īpašas kopšanas pabalsta palīdzību.

Avots: VDEĀVK un LabIs dati

LM ieskatā nepieciešams attīstīt tādas universālus valsts pakalpojumus kā izglītība un veselības aprūpe, kā arī pašvaldības patstāvīgo funkciju ietvaros sniegtos sociālos pakalpojumus, uzsverot ne tikai sociālās aizsardzības sistēmas sniegto finansiālo atbalstu personai ar invaliditāti, lai maksimāli veicinātu personu ar invaliditāti un viņu ģimenes locekļu iekļaušanos sabiedrībā.

Lai arī, palielinoties personu ar invaliditāti skaitam, ir pieaudzis izlietotais valsts budžeta finansējums pabalstu izmaksai, primāri ir nepieciešams izvērtēt nevis finansiālo slogu, bet gan pabalstu, pensiju un dažādu nodevu un nodokļu atlaižu efektivitāti personu ar invaliditāti dzīves kvalitātes uzlabošanai. Latvijai jāturpina virzīties uz tādu invaliditātes jomas regulējumu, kas veicina personu ar invaliditāti aktivitāti atlikušo darbības jomās, un jāveido tādi atbalsta pasākumi, lai personas ar invaliditāti varētu līdzvērtīgi pārejai sabiedrībai izmantot savas spējas un tiesības.

Apkopotie dati par izlietoto finansējumu ģimeņu un personu ar invaliditāti atbalsta nodrošināšanai liecina, ka kopējais izlietotais valsts budžeta finansējums VSAA izmaksātajos pabalstos un pensijās ar katru gadu pieaug (Tabula Nr.5, Nr.6 un Attēls Nr.3).

Tabula Nr.5

Kopējais izlietotais valsts budžeta finansējums VSAA izmaksātajos pabalstos un pensijās pilngadīgām personām ar invaliditāti (milj./euro)						
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Invaliditātes pensija	150.14	158.62	162.13	173.43	206.99	230.69
Īpašas kopšanas pabalsts pilngadīgai personai	40.29	40.97	42.56	43.66	44.09	44.58
Apdrošināšanas atlīdzība	31.09	36.24	41.30	46.70	53.41	62.84
Nodrošinājuma pabalsts (invaliditātes un vecuma gadījumā)	23.85	24.79	24.78	28.67	37.63	40.39
Sociālais pabalsts ČAES avārijas seku likvidēšanas dalībniekam vai viņa ģimenes loceklim	4.02	4.01	3.86	3.71	3.92	3.68
Transporta pabalsts	4.16	4.59	4.88	5.16	5.33	5.76
Kaitējuma atlīdzība ČAES avārijas seku likvidēšanas dalībniekam	6.18	7.65	8.04	8.64	8.72	9.25
Pabalsts asistenta nodrošināšanai personai ar I grupas redzes invaliditāti	1.89	1.89	1.92	1.91	1.84	1.69

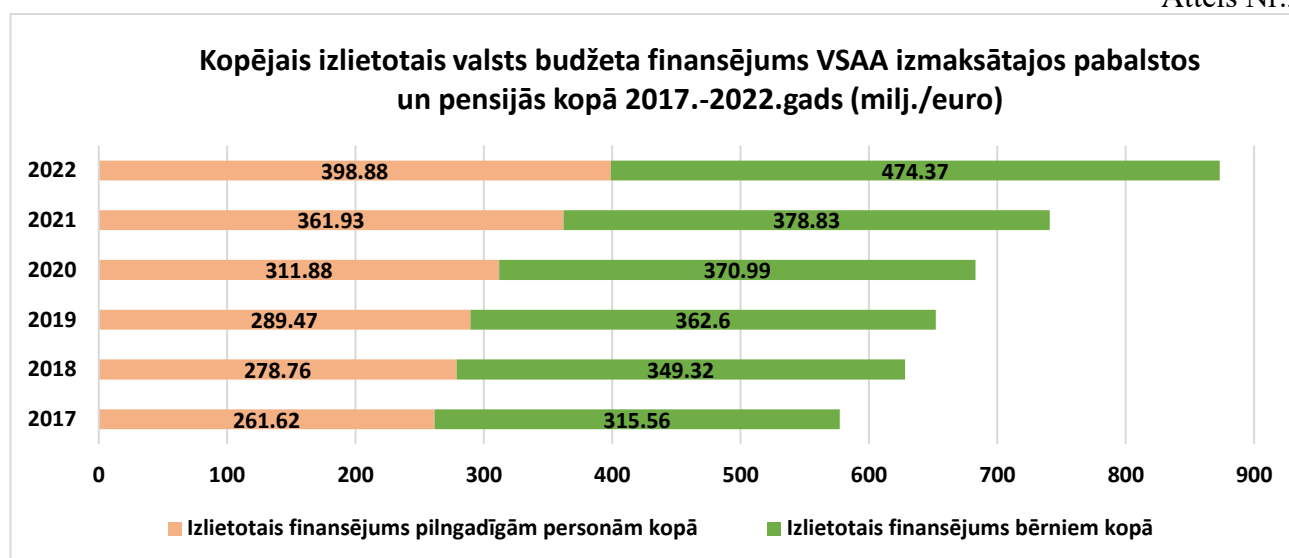
Avots: VSAA dati

Tabula Nr.6

Kopējais izlietotais valsts budžeta finansējums VSAA izmaksātajos pabalstos bērniem (milj./euro)						
	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Vecāku pabalsts	98.96	103.85	107.56	116.07	116.87	126.09
Ģimenes valsts pabalsts un piemaksa pie ģimenes valsts pabalsta par 2 un vairāk bērniem	77.87	108.84	116.77	115.77	120.26	208.12
Bērna kopšanas pabalsts	65.95	62.87	58.97	56.27	53.52	51.68
Maternitātes pabalsts	45.52	46.98	50.22	51.06	55.88	55.48
Piemaksa pie ģimenes valsts pabalsta par bērnu ar invaliditāti	10.05	9.95	10.17	11.32	10.54	10.83
Bērna piedzimšanas pabalsts	8.67	8.04	7.81	7.34	7.24	6.61
Bērna ar invaliditāti kopšanas pabalsts	5.30	5.41	7.33	9.41	10.51	11.53
Paternitātes pabalsts	3.24	3.38	3.77	3.75	4.01	4.03

Avots: VSAA dati

Attēls Nr.3

Avots: VSAA dati

Tāpat jāņem vērā, ka vairākus papildu atbalsta veidus personām ar invaliditāti nodrošina arī pašvaldības un citu nozaru ministrijas. 2022.gadā LM apkopēja datus par citu nozaru ministriju nodrošinātajiem atbalsta pasākumiem personām ar invaliditāti, personu skaitu, kurām atbalsta pasākums tika nodrošināts, un atbalsta pasākuma nodrošināšanai izlietoto finansējumu, piemēram, elektroenerģijas maksas atvieglojumi, sabiedriskā transporta maksas atvieglojumi u.c. atvieglojumi. Apkopotie dati liecina, ka kopumā 2022.gadā tika izlietoti apmēram 258,6 milj. euro¹⁵ personu ar invaliditāti atvieglojumu nodrošināšanai. Jāpiebilst, ka dažās atbalsta pasākumu jomās netiek uzkrāta vai apkopota informācija ne par personu skaitu, ne izlietoto finansējumu. Piemēram, par nekustamā īpašuma nodokļa atļaidēm, kas sniedz būtisku (atsevišķās pašvaldībās līdz pat 90% no aprēķinātās nekustamā īpašuma nodokļa vērtībās) atvieglojumu personām ar invaliditāti, par valsts nodevas atvieglojumiem personu apliecināto dokumentu izsniegšanai, tāpat arī daļa muzeju neuzkrāj informāciju par sniegtajiem atvieglojumiem personām ar invaliditāti un viņu pavadošajām personām, līdz ar to atbalstu saņēmušo personu skaits un faktiski izlietotais finansējums atvieglojumu nodrošināšanai ir lielāks.

¹⁵ Atbildīgo ministriju dati par personām ar invaliditāti nodrošināto pakalpojumu un atvieglojumu nodrošināšanai izlietoto finansējumu par 2022.g.

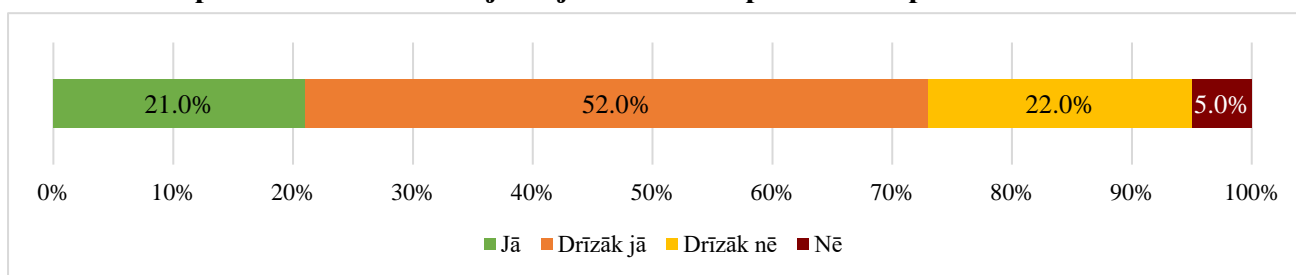
1. Nepieciešamie atbalsta pasākumi personām ar invaliditāti, kuru aprūpē ir bērns

Iepriekšējā nodaļā sniegts vispārējās situācijas raksturojums par personām ar invaliditāti, kuru aprūpē ir bērns, veicot statistiskas datu analīzi un atspoguļojot informāciju par mērķa grupas vidējo situāciju, kā, piemēram, ienākumu apmēru, nodarbinātības un bezdarba līmeni. Tomēr tikai statistikas datu, ienākumu un bezdarba analīze nesniedz pilnvērtīgu informāciju par mērķa grupas vajadzībām vai ierobežojumiem. Tādēļ pētījuma par vecākiem ar invaliditāti autori mēģināja jau tiešāk noskaidrot mērķa grupas specifiskās vajadzības un grūtības vai ierobežojumus bērnu aprūpes nodrošināšanā, īstenojot padziļinātās intervijas, ekspertu intervijas un fokusgrupu intervijas, kas aprakstīts šajā nodaļā.

Īstenojot mērķa grupas aptauju, dalībniekiem tika lūgts novērtēt savu apmierinātību ar dzīvi, kā arī lūgts novērtēt apmierinātību ar sevi kā vecāku. Pēc aptaujas rezultātiem var secināt, ka lielākā daļa respondentu ir apmierināti vai drīzāk apmierināti ar savu dzīvi (73,0%), 22,0% ir drīzāk neapmierināti, bet 5,0% – neapmierināti ar dzīvi (Attēls Nr.4). Biežākās atbildes neapmierinātībai ar dzīvi ir saistītas ar nespēju piepildīt savas personīgās vēlmes, trauksme, nomāktība, vientulība, attiecības ģimenē, ienākumu trūkums un nespēja atrast darbu.

Attēls Nr.4

Respondentu atbildes uz jautājumu “Vai kopumā esat apmierināts ar savu dzīvi?”

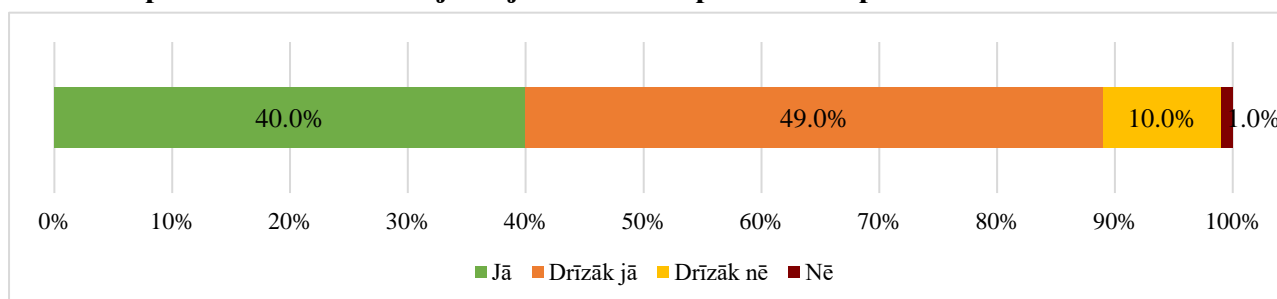

Avots: Pētījums par vecākiem ar invaliditāti, 18. attēls, 85.lpp.

Tajā pat laikā 89,0% respondentu ir apmierināti vai drīzāk apmierināti ar sevi kā vecāku, liecinot, ka daļa no tiem respondentiem, kuri nav apmierināti ar savu dzīvi, tomēr ir apmierināti ar sevi kā vecāku. Tikai 10,0% respondentu ir drīzāk neapmierināti ar sevi kā vecāku un 1,0% – neapmierināti (Attēls Nr.5). Kā biežākie iemesli neapmierinātībai tika nosaukti, ka nespēj ar bērnu pavadīt pietiekami ilgu laiku kopīgās rotaļās un aktivitātēs, nespēja sniegt nepieciešamo emocionālo atbalstu, nespēja nodrošināt pamatvajadzības, kā arī pārgurums, stress un komunikācijas grūtības.

Attēls Nr.5

Respondentu atbildes uz jautājumu “Vai kopumā esat apmierināts ar sevi kā vecāku?”

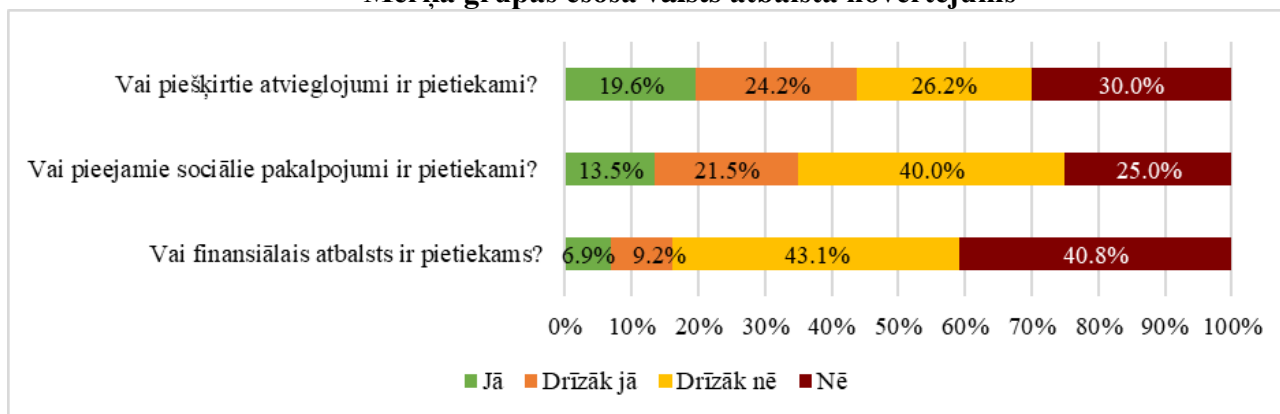
Avots: Pētījums par vecākiem ar invaliditāti, 19. attēls, 86.lpp.

Lai labāk izprastu mērķa grupas viedokli par šobrīd jau esošo atbalstu, ko sniedz valsts, dalībniekiem tika lūgts novērtēt valsts atbalsta veidus – piešķirtos atvieglojumus, sociālos pakalpojumus un finansiālo atbalstu. Starp respondentiem, kā vissliktāk tika novērtēta esošā finansiālā atbalsta pietiekamība. Tikai 16,1% respondentu norādījuši, ka esošais finansiālais atbalsts ir

pietiekams vai drīzāk pietiekams un 83,9% respondentu tas šķiet drīzāk nepietiekams vai nepietiekams. Neskatoties uz to, ka pieejamā atbalsta apjoms ir atkarīgs no saņēmēja invaliditātes grupas, atbildes jautājumā par finansiālā atbalsta pietiekamību invaliditātes grupu griezumā būtiski neatšķirās. Vērtējot sociālo pakalpojumu pietiekamību, kā pietiekami vai drīzāk pietiekami tie tika novērtēti tikai 35,0% gadījumu, bez būtiskām atšķirībām invaliditātes grupu griezumā. Savukārt piešķirtos atvieglojumus kā pietiekamus vai drīzāk pietiekamus novērtēja 43,8% respondentu, bet kā drīzāk nepietiekamus vai nepietiekamus – 56,2% respondentu (Attēls Nr.6).

Attēls Nr.6

Mērķa grupas esošā valsts atbalsta novērtējums

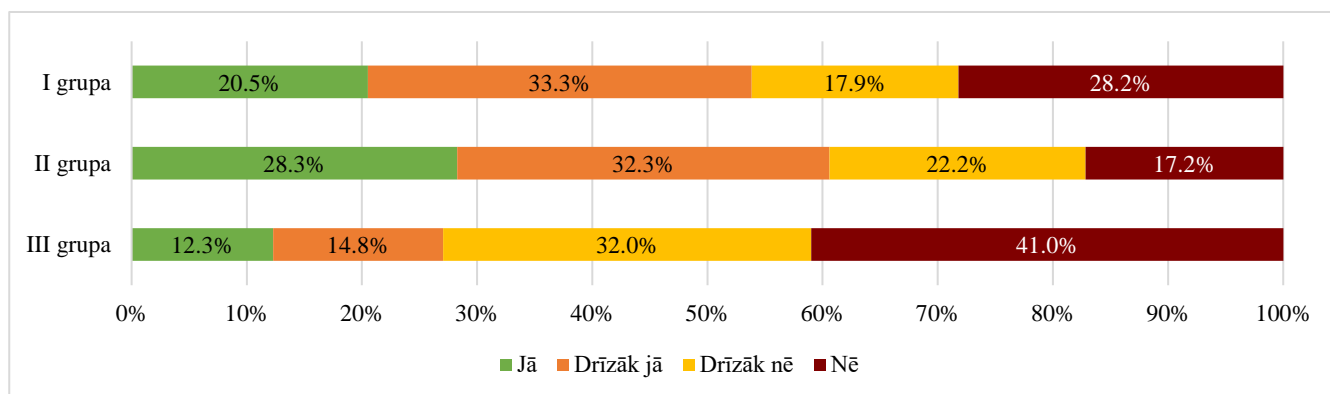

Avots: Pētījums par vecākiem ar invaliditāti, 16.attēls, 81.lpp.

Respondenti ar III invaliditātes grupu (mēreni funkcionēšanas ierobežojumi) 73,0% gadījumu norādīja, ka atvieglojumi nav pietiekami vai drīzāk nav pietiekami, kas varētu būt saistāms ar šai grupai salīdzinoši nelielo pieejamo atvieglojumu apjomu, ņemot vērā, ka valsts lielāku atbalstu sniedz personām ar smagiem (II invaliditātes grupa) un ļoti smagiem (I invaliditātes grupa) funkcionēšanas ierobežojumiem. Vienlaikus arī respondenti ar I invaliditātes grupu norādīja, ka nav ļoti apmierināti ar pieejamajiem atvieglojumiem dažādās jomās – tikai 20,5% no šiem respondentiem novērtēja, ka pieejamie atvieglojumi ir pietiekami, liecinot par nepieciešamību pārskatīt sniegto atbalstu tieši personām ar smagāku invaliditāti. Respondenti ar II invaliditātes grupu bija salīdzinoši apmierinātāki ar tiem pieejamajiem atvieglojumiem (Attēls Nr.7).

Attēls Nr. 7

Respondentu atbildes uz jautājumu “Vai piešķirtie atvieglojumi ir pietiekami” dalījumā pa respondentu invaliditātes grupām

Avots: Pētījums par vecākiem ar invaliditāti, 17. attēls, 81.lpp.

Jautājot, kas tieši valsts sniegtajā atbalstā nav pietiekams, respondenti atbildēja, ka visvairāk trūkst tieši finansiālais atbalsts un tiem piemēroti sociālie pakalpojumi, kas saskan arī ar respondentu

atbildēm, kuras viņi sniedza, skaidrojot savu nespēju pilnībā nodrošināt ar bērna aprūpi saistītās vajadzības.

Padziļināto interviju, ekspertu interviju un fokusgrupu intervijas ietvaros pētījuma autori mēģināja izziņāt mērķa grupas specifiskās vajadzības un grūtības vai ierobežojumus, lai nodrošinātu bērnu aprūpi. Pēc apkopotajiem interviju datiem pētījuma autori identificēja galvenos ierobežojumus, grūtības un izaicinājumus, ar kuriem mērķa grupas personas saskaras, kā arī izvirzīja iespējamus ierobežojumu vai problēmu risinājumus. Pētījumā par vecākiem ar invaliditāti katrs no identificētajiem ierobežojumiem, kā arī piedāvātajiem risinājumiem tiek padziļināti skaidrots, bet informatīvā ziņojumā šie ierobežojumi un iespējamie risinājumi ir apkopoti, lai sniegtu visaptverošu vajadzību un iespējamo risinājumu raksturojumu.

- **Grūtniecības plānošana, grūtnieču aprūpe, dzemdības, pēcdzemdību posms un bērna aprūpe pirmajos mēnešos** – sievietēm ar funkcionāliem traucējumiem būtu nepieciešams papildu atbalsts no speciālistiem, t.sk. veselības aprūpes speciālistiem. Nereti šīs sievietes ir saskārušās ar nepatīkamām situācijām, kad ārsti vai citi speciālisti ir neiecietīgi, ir pazeminātas prasmes sazināties ar personām ar dažāda veida invaliditāti, kā arī ir vērojami ārstniecības speciālistu aizspriedumi, nevienlīdzīga attieksme pret grūtniecēm ar invaliditāti. Tā arī, respondenti min, ka trūkst informatīvs atbalsts gan grūtniecības laikā, gan bērna aprūpes pirmajos mēnešos, kas būtu specifiski vērsti uz vecākiem ar konkrētu funkcionālo traucējumu veidu, trūkst atbalsts no personāla, speciālistiem, lai apmācītu jaunos vecākus, kas ir īpaši svarīgi tieši pirmajās dienās un nedēļās pēc dzemdībām, it īpaši tiem vecākiem, kuriem šis ir pirmais bērns.

Lai nodrošinātu iespēju personām pieņemt informētus lēmumus, būtu nepieciešams organizēt izglītojošus un informatīvus pasākumus mērķa grupām. Izglītojošos pasākumus būtu jāorganizē gan preventīvi, t.i., pirms grūtniecības iestāšanās, gan grūtniecības un pēcdzemdību laikā, sniedzot informāciju gan par seksuāli reproduktīvo veselību, gan par grūtniecības procesu, dzemdībām, bērnu aprūpi un iespējamiem izaicinājumiem. Tāpat būtiski ir izglītot personas saprotamā, pielāgotā un viņiem uztveramā veidā atbilstoši personas spējām. Lai to īstenotu, būtu nepieciešama cieša veselības aprūpes, dzemdību speciālistu un nevalstisko organizāciju, kas pārstāv noteiktas mērķa grupas, sadarbība, lai nodrošinātu personas spējām, prasmēm un vajadzībām atbilstošas informācijas pieejamību un to atbilstošu nodošanu. Arī specifisks atbalsts ģimenēm ar jaundzimušo dzīvesvietā varētu sniegt papildu atbalstu.

Saistībā ar minētajiem ierobežojumiem pētījuma ietvaros īpaši izceltas ir personas ar GRT – šo personu grupai biežāk trūkst prasmju dažādu sadzīvīsku un juridisku jautājumu risināšanā, kas liecina, ka šai grupai būtu nepieciešams papildu atbalsts visos ar grūtniecību un bērna aprūpi saistītajos posmos. Pēc pētnieku ieteikumiem, kā iespējamie risinājumi situācijas uzlabošanai ir ieteikums pašvaldībām izvērtēt iespēju vecākiem ar GRT nodrošināt pieejamu ģimenes asistentu vai nodrošināt atbalsta personu lēmumu pieņemšanā. Saistībā ar ieteikumu par atbalsta personas lēmumu pieņemšanā nodrošināšanas nepieciešamību – kopš 2023.gada novembra Atbalsta persona lēmumu pieņemšanā pakalpojums tiek nodrošināts par valsts budžeta līdzekļiem¹⁶. Pakalpojuma ietvaros atbalsts lēmumu pieņemšanā tiek nodrošināts ikdienas dzīves svarīgās jomās, kā tiesību un interešu aizstāvība, veselība aprūpe, sociālā aprūpe, atbalsta loka veidošana u.c. Pat tad, ja pakalpojuma sniedzējs nebūs speciāli apmācīts sniegt atbalstu grūtniecības vai bērna aprūpes jomās, atbalsta persona varēs sniegt atbalstu, lai persona ar GRT spētu atrast atbilstošu informāciju vai spētu sasniegt atbildīgās jomas speciālistus. Papildus minēta nepieciešamība apmācīt gan Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas (no 2024.gada 1.janvāra Bērnu aizsardzības centrs) speciālistus, gan veselības aprūpes un dzemdību speciālistus par personām ar GRT, lai mazinātu aizspriedumus no speciālistu vidus un sniegtu pēc iespējas labāko atbalstu personai.

¹⁶ 2023.gada 31.oktobra Ministru kabineta noteikumi Nr. 625 “Noteikumi par atbalsta personu lēmumu pieņemšanā pakalpojumu”.

Lai gan pirmā bērna vai bērna ienākšana pasaulē personām ar invaliditāti var radīt satraukumu, tomēr jāatzīst, ka individuāls speciālistu atbalsts, apmācības un informācijas pieejamība ir būtiska ikvienam vecākam, neatkarīgi no invaliditātes statusa un bērnu skaita. Informācija pirms bērna ieņemšanas, atbalsts grūtniecības, dzemdību un pirmajos bērna aprūpes mēnešos būtu nepieciešams ikvienam jaunajam vecākam, kur personām ar invaliditāti šis atbalsts ir īpaši svarīgs un nepieciešams.

- **Pirmsskolas, formālās izglītības un interešu izglītības pulciņu pakalpojumu pieejamība** – īpaši jūtīgs jautājums visām funkcionālo traucējumu veidu mērķu grupām, bet jo īpaši – personām ar GRT un dzirdes traucējumiem. Šādu pakalpojumu pieejamības trūkums var kavēt bērnu attīstību, jo ne vienmēr personas ar GRT vai dzirdes traucējumiem spēj saņemt nepieciešamo atbalstu valodas apgūšanā, veicināt socializēšanās prasmes u.c. prasmes. Tā arī respondenti min, ka bērnu intereses ne vienmēr var tikt paplašinātas vai veicinātas, jo interešu izglītības pulciņi bieži atrodas tālu no personu dzīvesvietas, reģionos ir ierobežota sabiedriskā transporta pieejamība un ne visām personām ir savi personīgie transportlīdzekļi, lai nodrošinātu bērnu aizvešanu un atvešanu līdz pulciņam. Šo pakalpojumu pieejamības trūkums var būt arī par iemeslu bērnu nosūtīšanai mācīties internātskolā. Tāpat jāpiemin, ka šādi ierobežojumi ir novērojami arī vecāku bez invaliditātes vidū.

Lai šīs problēmas mazinātu, kā risinājums tiek piedāvāts, ka vecāku ar invaliditāti bērniem būtu prioritāra vieta pašvaldības pirmsskolas iestādē, lai veicinātu bērna normālu attīstību. Tomēr, ņemot vērā to, ka ikviena ģimene var saskarties ar rindu, lai bērns saņemtu pirmsskolas izglītības pakalpojumu, prioritāra kārtā būtu atbalstāma pēc personas ar invaliditāti izvērtējuma, ko veiktu multidisciplināra komanda, kas sniegtu savu atzinumu par vecāka veselības stāvokli un vajadzībām. Arī veicinot bērnu uzraudzības (aukles) pakalpojumu pieejamību ģimenēs, varētu tikt veicināta bērna nokļūšana un iesaiste kultūras, sporta un citos interesējošos pasākumos un izglītības pulciņos. Tā, piemēram, Rīgas valstspilsētas pašvaldība bērnu uzraudzības pakalpojumu nodrošina bērniem vecumā no pusotra gada līdz uzņemšanai pirmsskolas izglītības iestādē, nodrošinot līdzfinansējumu par pakalpojuma sniegšanu un zināmā mērā arī veicinot to vecāku ar invaliditāti bērnu normālu attīstību un iespēju piedalīties citos, bērna interesēm atbilstošos, pasākumos¹⁷. Jāatzīmē, ka asistenta un aprūpes mājās pakalpojums ir vērsts uz pašu vecāku ar invaliditāti, nevis bērnu, tādējādi šie pakalpojumi nevar (vai tikai daļēji var) risināt situācijas ar bērna nokļūšanu izglītības vai interešu izglītības saņemšanas vietā.

- **Īslaicīgs (līdz 16 stundām) un ilgtermiņa (1-2 nedēļām) bērna pieskatīšanas pakalpojums** – šādu pakalpojumu pieejamības trūkumu min ne tikai vecāki ar invaliditāti, bet arī vecāki bez invaliditātes. Vecāku ar invaliditāti gadījumā šo pakalpojumu trūkums var tiešā veidā atstāt sekas uz vecāku veselības stāvokli, jo, piemēram, laikā, kamēr vecākiem ir jāapmeklē ārsti vai rehabilitācijas pakalpojumi, nav tādu vietu, kur varētu atstāt bērnu pieskatīšanai. Pakalpojuma neesamība bieži ir iemesls, ka vecāki atsakās no plānotām ārstniecības procedūrām vai pakalpojumiem. Lai gan, kā risinājums, bieži tiek meklēta bērna uzticēšana radniekiem, vecvecākiem, ne visās situācijās tas ir iespējams, uzsverot šāda pakalpojuma nepieciešamību.

Kā iespējamie risinājumi varētu būt pašvaldību rīkotas nometnes vecāku ar invaliditāti bērniem skolas brīvlaikos, lai atslogotu vecākus, t.sk. vecākus ar invaliditāti, lai vecākiem būtu iespēja veltīt laiku sev vai šajā laikā saņemt sev nepieciešamos pakalpojumus. Arī šajā gadījumā bērnu uzraudzības pakalpojums varētu būt kā risinājums, lai nodrošinātu īslaicīgu bērna pieskatīšanu. Tā arī jauna pakalpojuma izveide pašvaldībās - īslaicīgas pieskatīšanas pakalpojums bērniem, varētu sniegt nepieciešamo atbalstu vecākiem ar invaliditāti un viņu bērniem.

- **Psiholoģiska atbalsta trūkums, mentālās veselības ierobežojumi (depresija, izdegšana)** – par psiholoģiskā atbalsta trūkumu izsakās ne tikai grūtnieces un jaunie vecāki, bet arī vecāki, kuriem bērni ir bērnudārza un skolas vecumā, neatkarīgi no invaliditātes statusa. Rezultāti norāda, ka mērķa grupas personas saskaras ar izdegšanu, nomāktību, sevis vainošanu nespējā sniegt to, ko viņaprāt

¹⁷ Līdzfinansējums bērnu uzraudzības pakalpojumam | Rīgas valstspilsētas pašvaldība (riga.lv)

bērns būtu pelnījis u.c. Kā minēts, atbalsta grupas vai psihologu, psihoterapeitu konsultācijas būtu svarīgs pakalpojums vecākiem ar invaliditāti, lai saglabātu un uzlabotu personas mentālo veselību.

Kā risinājumu mentālās veselības veicināšanai, pētnieki izvirza dažādas iespējamās darbības, piemēram, veicināt neformālo atbalsta grupu veidošanu pašvaldības vai reģiona līmenī, kur vecāki ar funkcionāliem traucējumiem varētu satikties, socializēties un savstarpēji apmainīties ar pieredzi un informāciju un gūt emocionālu atbalstu un iedrošinājumu. Individuālās un grupu konsultācijas par izdegšanu, stresa menedžmentu, relaksācijas metodēm sniegtu jau tiešākus padomus, kā personai pašai mazināt stresu un trauksmi. Būtu svarīgi, ka arī ģimenes ārsti un citi speciālisti, kuri ikdienā saskaras ar vecākiem ar invaliditāti, sniedz informāciju par iespējam saņemt atbalstu psihoemocionālā stresa gadījumā. Šobrīd valsts nodrošina valsts apmaksātu psiholoģisko un psihoterapeitisko palīdzību līdz 10 valsts apmaksātam vizītēm tām personām, kurām ir noteikta diagnoze, kas ir saistīta ar stresu saistītiem traucējumiem, neirotikā spektra traucējumiem, depresiju, ēšanas traucējumiem un ar uzvedības un emocionāliem traucējumiem, ja tie sākušies bērnībā¹⁸. Tātad, ja vecākam ar invaliditāti šāda diagnoze ir noteikta, persona var saņemt valsts apmaksātu psihiskā atbalsta konsultāciju, tomēr, ja šāda diagnoze nav uzstādīta, iepriekšminētie risinājumi būtu veids, kā šo atbalsta trūkumu mazināt.

- **Informācijas trūkums par atbalstu darbnespējas, invaliditātes gadījumā, sociālā atbalsta pieejamību** – interviju dalībnieki norādīja, ka ir saskārušies ar neskaidrībām par procesu kārtību, nepieciešamo dokumentu iesniegšanu, kur vērsties, lai saņemtu sev nepieciešamo atbalstu, pakalpojumu. Lai gan informācija kopumā ir pieejama, bieži, katra iestāde sniedz informāciju par savas kompetences jautājumiem, bet visa saistītā informācija nav vienkopus, vai arī, ne vienmēr sniegtā informācija ir viegli saprotama personām ar dažāda veida invaliditāti.

Kā risinājums informācijas pieejamībai un aprītei sabiedrībā būtu dažādu vienotu informatīvo materiālu un bukletu izstrāde par to, kur griezties noteiktās dzīves situācijās, kā arī ar ko sazināties, vai kādi dokumenti ir jāiesniedz, lai saņemtu noteiktu pakalpojumu. Šādai informācijai ir jābūt brīvi pieejamai gan sociālajos dienestos, pašvaldību iestādēs, digitālā formātā attiecīgo iestāžu mājaslapās u.c. Informāciju būtu nepieciešams sagatavot viegli uztveramā formātā, vieglajā valodā, arī audio formātā, Braila rakstā, lai tā būtu pieejama ikvienam. Jāpiebilst, ka šādi materiāli dažādu nozaru ministrijās tiek izstrādāti un sabiedrībā izplatīti regulāri, tāpat arvien lielāka uzmanība tiek pievērsta informācijas saturam, valodas lietojumam, lai veicinātu informācijas pieejamību, tomēr ir nepieciešams uzlabot informācijas apriti, kā arī veicināt vienotu informatīvo materiālu izstrādi. Kā vēl viens no risinājumiem informācijas pieejamībai būtu popularizēt valsts un pašvaldību vienotos apkalpošanas centrus – vieta, kurā ir iespēja saņemt apkalpošanas centra darbinieka atbalstu un palīdzību visu valsts pārvaldes portālā pieejamo e-pakalpojumu pieteikšanai, nodrošinot, ka personām, kurām nav digitālās prasmes, vai tās ir zemas, ir sniegta iespēja nepieciešamo informāciju sasniegt. Šobrīd valsts un pašvaldību vienotie apkalpošanas centri darbojas 35 pašvaldībās, 167 vietās¹⁹, nodrošinot iepriekšminēto atbalstu.

- **Darba un prasmju pārkvalifikācijas grūtības, ierobežotas algota darba iespējas, sabiedrības attieksme** – kā vienu no ierobežojošiem faktoriem vecāki ar invaliditāti min arī ierobežotās iespējas atrast savām interesēm un spējām atbilstošu darba vietu, kur problemātika izteiktāka ir reģionos. Bieži tas saistīts arī ar sabiedrības, darba devēju attieksmi, nezināšanu, nevēlēšanos nodarbināt personas ar invaliditāti. Arī tad, ja persona ar invaliditāti vēlas apgūt jaunas prasmes vai pārkvalificēties, respondenti norāda, ka bērna pieskatīšanas trūkums vai autovadītāja tiesību vai automašīnas neesamība, reģionālā transporta pieejamības trūkums liedz viņām ņemt dalību pilna laika mācībās. Šie ierobežojumi ir raksturīgi visām personām ar invaliditāti, kā arī ar to saskaras vecāki bez invaliditātes, ne tikai vecāki ar invaliditāti.

¹⁸ Atbalsts psihiskajai veselībai. <https://www.vmnvd.gov.lv/lv/psihiska-veseliba>

¹⁹ Valsts un pašvaldību vienoto klientu apkalpošanas centru tīkls. <https://www.varam.gov.lv/lv/vpvkac>

Pētījuma autori kā piedāvājumu risināt šīs problēmas min, aktīvās nodarbinātības pasākumu īstenošana personu ar invaliditāti iekļaušanai darba tirgū, īstenot aktivitātes darba devēju izpratnes veicināšanai un aizspriedumu mazināšanai, popularizēt nodarbinātības valsts aģentūras sniegtos pakalpojumus, kā arī izvērtēt ārvalstu labās prakses piemērus un iespēju tos pārņemt un ieviest Latvijā. Tomēr jāatzīst, ka, lai gan pētnieku ieteikumi ir atbilstoši esošajai problēmsituācijai, visas šīs darbības jau valstī tiek īstenotas, un nodarbināto personu ar invaliditāti skaits pakāpeniski pieaug. Nodarbināto personu ar invaliditāti skaita lēnais pieaugums varētu būt cita starpā saistīts arī ar sabiedrības attieksmi un aizspriedumiem pret personām ar invaliditāti. Lai veicinātu gan darba devēju, gan apkārtējās sabiedrības izpratni un attieksmi, pētnieki iesaka regulāri rīkot informatīvās kampaņas, specifiski mērķētus pasākumus visai sabiedrībai.

Lai veicinātu iesaisti augstākās izglītības procesā, pēc pētnieku ieteikumiem būtu svarīgi, ka augstākās izglītības iestādes nodrošinātu asistentu studējošajam, kuram ir noteikta invaliditāte, kā arī nodrošinātu pasniedzēju profesionālo pilnveidi darbam ar personām ar dažādiem funkcionāliem traucējumiem, lai veicinātu izglītības apguvi. Jāpiebilst, ka pilngadīgas personas ar invaliditāti, kurām ir noteikta I vai II invaliditātes grupa un ir redzes, kustību vai garīga rakstura funkcionēšanas ierobežojumi, ir tiesības pieprasīt asistenta pakalpojumu un pēc pakalpojuma vajadzību un apjoma izvērtēšanas, personai var tikt piešķirts asistenta pakalpojums, t.sk., lai tiktu sniegts atbalsts apgūstot augstāko izglītību²⁰.

- **Asistentu pieejamība, vides un sabiedriskā transporta piekļūstamība** - Vides un sabiedriskā transporta piekļūstamība joprojām bieži tiek minēta respondentu atbildēs kā problemātika, kā arī tiek vairākkārtīgi pieminēta sasaistē ar citām identificētajām problēmām. Vides nepiekļūstamība publiskās telpās un sabiedriskās ēkās rada diskrimināciju pret personām ar invaliditāti, kā arī var veicināt ierobežojumus kādu pakalpojumu vai atbalsta saņemšanā. Sabiedriskā transporta piekļūstamības trūkums var veicināt personu nespēju iesaistīties nodarbinātībā, jo nav iespējams nokļūt līdz darba vietai un atpakaļ, var veicināt veselības stāvokļa pasliktināšanos, nespējot apmeklēt nepieciešamos ārstniecības vai cita veida pakalpojumus, var ierobežot spēju iesaistīties sabiedriskajās aktivitātēs u.c.. Vides un sabiedriskā transporta piekļūstamības ierobežojumus, atbalstu personai ar invaliditāti vismaz daļēji varētu nodrošināt asistents, tomēr arī asistentu pieejamība personām ar invaliditāti ir viena no problemātikām.

Kā iepriekš minēts, asistentu pieejamību ir svarīgi veicināt augstākās izglītības iestādēs, lai paplašinātu personu ar invaliditāti iesaisti izglītībā, veicinātu viņu zināšanas, prasmes un kvalifikāciju. Tomēr pētījuma autori uzsver, ka asistentu pieejamību ir nepieciešams risināt ne tikai izglītības iestādēs, bet arī pašvaldībās, lai tās personas, kurām tiešām ir nepieciešams atbalsts ārpus mājas aktivitāšu veikšanai, šo atbalstu varētu saņemt. Tas arī ciešā mērā sasaucās ar vides piekļūstamības veicināšanas nepieciešamību, izmantojot universālā dizaina elementus, lai vide būtu piekļūstama ikvienai personai ar, vai bez invaliditātes, kas attiecas arī uz sabiedrisko transportu. Saistībā ar vides un sabiedriskā transporta piekļūstamību var pieminēt, ka regulāri tiek pilnveidots normatīvais regulējums gan būvniecības nozarē, gan transporta nozarē, kur ar vien vairāk tiek iekļautas vides piekļūstamības un universālā dizaina prasības. Tā arī, sabiedriskā transporta pieejamības veicināšanai, šobrīd noris aktīvi pārbūves darbi dzelzceļa līnijās, kurās tiek nodrošināta elektrovilcienu kustība, t.sk., pielāgojot pieturvietu infrastruktūru vides piekļūstamības prasībām, lai varētu tikt nodrošināta jauno, zemās grīdas vilcienu izmantošana, veicinot arī personu ar invaliditāti iespējas pārvietoties pēc iespējas neatkarīgāk²¹. Tā arī, lai veicinātu asistenta pakalpojumu pieejamību, regulāri tiek pilnveidots normatīvais regulējums, piemēram, atvieglējot pakalpojuma

²⁰ 2021.gada 18.maija Ministru kabineta noteikumi Nr.316 "Noteikumi par asistenta, pavadoņa un aprūpes pakalpojumu personām ar invaliditāti", III daļa.

²¹ Elektrovilcienu finansēšana paredzēta Eiropas Savienības fonda projekta Nr.4.5.1.1/21/I/001 "Rīgas un Pierīgas pasažieru pārvadāšanai nepieciešamo elektrovilcienu iegāde" īstenošanas ietvaros

saņemšanas un atskaites par saņemtā pakalpojuma iesniegšanas kārtību vai pārskatot un nodrošinot augstāku atbildības likmi par sniegto atbalstu personām ar invaliditāti.

- **Starpprofesionālā un starpinstitucionālā sadarbība un datu apmaiņa** – kā vēl vienu no trūkumiem respondenti min sistemātiskas un pēctecīgas pieejas trūkumu atbalsta procesa organizēšanā. Starpinstitucionāla un starpprofesionāla sadarbība starp ārstniecības iestādēm - sociālo dienestu – ģimenes ārstu būtu svarīga, lai savlaicīgi tiku īstenota informācijas nodošana, attiecīgā speciālista piesaistīšana, pakalpojuma nodrošināšana atbilstoši personas vēlmēm, spējām un vajadzībām. Lai gan šāda sadarbība starp iestādēm un speciālistiem pastāv, tomēr nereti tā nav efektīva, bieži informācija tiek nodota novēloti, kas var veicināt personas veselības un funkcionālā stāvokļa samazināšanos un atstāt negatīvas sekas personai.

Datu apmaiņas veicināšanai, pētnieku ieskatā, būtu svarīgi integrēt jau esošās informāciju sistēmas, lai informācija apmaiņa starp iestādēm būtu vienkārša un ātra, piemēram, nodrošinot regulāru datu krustošanu ar Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes reģistra datiem un Veselības un darbspēju ārstu valsts komisijas (turpmāk – Valsts komisija) reģistra datiem, tādā veidā nodrošinot arī spēju identificēt ikvienu personu ar invaliditāti, kuru aprūpē ir nepilngadīgs bērns. Tāpat svarīgi būtu stiprināt informācijas un datu apmaiņu starp dažādām valsts un pašvaldības iestādēm, veselības aprūpes iestādēm, sociālajiem dienestiem u.c. iespējamiem iesaistītajiem pakalpojumu sniedzējiem, lai informācija būtu pieejama vienkopus un spētu sniegt pēc iespējas plašāku informāciju par personu, bet nodrošinot, ka informācijas apmaiņa noris droši (informāciju sasniedz īstā pašvaldība, noteikts informācijas apjoms, ko katra iesaistītā puse drīkst saņemt, redzēt un apstrādāt), šo datu apmaiņu arī nostiprinot normatīvajos aktos. Kopumā varētu teikt, ka datu apmaiņa starp dažādām iestādēm un nozarēm tiek īstenota, tomēr to ir nepieciešams uzlabot un stiprināt, lai datu apmaiņa notiktu efektīvāk un personas saņemtu savām vajadzībām atbilstošus un pēctecīgus pakalpojumus un atbalstu.

- **Veselības aprūpes, zobārstniecības pakalpojumu pieejamība, sociālo pakalpojumu pieejamība, sociālo darbinieku, pakalpojumu sniedzēju attieksme un kapacitāte** – saistībā ar veselības aprūpes pieejamību respondenti norādīja, ka reģionos ir vērojams diagnostikas pakalpojumu trūkums, speciālistu trūkums, valsts apmaksāto pakalpojumu nepietiekamība, kas var negatīvi ietekmēt mērķa grupas personu veselības stāvokli. Tāpat respondenti arī norāda, ka saistībā ar sociālo pakalpojumu pieejamību, ņemot vērā, ka pašvaldības ir dažāds sociālo pakalpojumu piedāvājuma apjoms, veidojas nevienlīdzīga situācija to pašvaldību iedzīvotājiem, kur sociālie pakalpojumi tiek nodrošināti minimālā apmērā. Trūkstot atbalsts un individuālā pieeja no sociālo darbinieku un citu speciālistu puses.

Lai veicinātu izpratni un attieksmi pret personām ar dažāda veida funkcionāliem traucējumiem, pētnieku ieskatā būtu nepieciešams veikt izglītojošos pasākumus veselības aprūpes speciālistiem un sociālā nozarē strādājošajiem par mērķa grupu, tās specifiskajām vajadzībām un iespējamām grūtībām, ar ko personas var saskarties, piemēram, nosakot, ka sociālajiem darbiniekiem izglītības ieguves procesā kā obligātā prakses vieta ir bijusi tāda, kur norit darbs ar personām ar funkcionāliem traucējumiem. Lai veicinātu individualizētu atbalstu, pašvaldībām, savu iespēju robežās, būtu jāizvērtē iespēja sniegt multidisciplināru sociālo rehabilitāciju. Lai veicinātu sociālo darbinieku pieejamību, valstiskā mērogā būtu jāstiprina sociāla darba speciālistu piesaiste nozarei, t.sk., veicinot profesijas prestižu, palielinot atalgojumu u.c. Arī veselības aprūpes pakalpojumu pieejamība un pārklājums valstī būtu jāpilnveido.

Papildus, balstoties uz respondentu atbildēm, var secināt, ka arī pašas personas ne vienmēr vēlas vērsties pēc palīdzības. Tas ir saistīts gan ar mērķa grupas pašas attieksmi - nevēlēšanos būt kā palīdzības lūdzējam, justies pazemojoši, gan arī ar iepriekšējo pieredzi un cilvēku, t.sk. speciālistu negatīvo attieksmi vērsties pēc palīdzības. Papildus mērķa grupas respondenti norāda, ka atbalsts sociālajā dienestā netiek meklēts, jo ir bail, ka bērns no ģimenes tiks izņemts, ka speciālisti uzskatīs, ka vecāks nespēj par savu bērnu parūpēties. Tas savukārt norāda, ka ir nepieciešams veicināt

sabiedrības izpratni gan par sociālā darba un dienesta funkcijām, gan mazināt stereotipus sabiedrībā kopumā par personām ar invaliditāti.

Nemot vērā apkopotos ierobežojumus, grūtības un izaicinājumus, var secināt, ka tie ir saistīti vairāku nozaru sniegtajiem pakalpojumiem un to pieejamību, ir nepieciešams atbalsts un plašāka pieejamība gan sociālo, gan veselības aprūpes pakalpojumu saņemšanā, gan pieaugušo, gan bērnu izglītības procesā, kā arī sabiedriskā transporta un vides piekļūstamības uzlabojumi. Tomēr nedrošības sajūta par savu nākotni un spējām sniegt atbilstošu atbalstu bērniem ir saistīta arī ar kopējiem procesiem valstī, t.sk. vispārējo cenu pieaugumu un dzīves dārdzības paaugstināšanos, kas rada ietekmi uz jebkuru ģimeni. Intervējot mērķa grupas pārstāvjus, tika uzdots arī jautājums, vai viņiem ir bažas par iespēju parūpēties par savu bērnu nākotnē, kur gandrīz puse no respondentiem atbildēja, ka uztraucas par to, vai spēs parūpēties par bērnu arī nākotnē, kā biežākos iemeslus šīm bažām saucot - ierobežota finanšu līdzekļu pieejamība, kā arī preču un pakalpojumu cenu kāpums, veselības pasliktināšanās un nespēja gūt ienākumus pašam.

Apkopojot identificēto grūtību un vajadzību iespējamus risinājumus ar jau esošā atbalsta iespējām, var secināt, ka, lai gan atbalsts no valsts un pašvaldības dažādās formās un veidos tiek piedāvāts diezgan plaši, tomēr ir novērojams starpdisciplināras un starpinstitucionālas sadarbības trūkums. Tas savukārt veicina, ka atbalsts tiek sniegts izkliedēti, katra nozare vai speciālists darbojas atsevišķi nevis komandā, neveicinot visaptverošu uz personas individuālajām vajadzībām fokusētu pieeju atbalsta nodrošināšanā. Šāda sadarbība varētu tikt veicināta arī, ja vēl vairāk tiktu pilnveidotas datu apmaiņas informāciju sistēmas, nodrošinot informācijas apmaiņu ar dažādām institūcijām un iestādēm.

Īpaša uzmanība būtu jāpievērš personām ar GRT, kuras biežāk ir pakļautas negatīvai sabiedrības un speciālistu attieksmei. Personām ar GRT būtu nepieciešams papildu atbalsts gan plānojot grūtniecību, gan grūtniecības un bērna aprūpes laikā, lai tiktu nodrošināta bērna vajadzībām atbilstoša aprūpe, kā arī tiktu aizsargātas personas ar GRT tiesības.

Tāpat svarīgi būtu attīstīt jaunus sociālos pakalpojumus vai pilnveidot esošos, kas saistīti ar bērnu īstermiņa un ilgtermiņa pieskatīšanas pakalpojumu, lai veicinātu mērķa grupas iespējas iesaistīties nodarbinātībā, izglītībā, veselības, sociālajās un brīvā laika aktivitātēs un mazinātu personu pārslodzes un izdegšanas risku. Arī pašvaldībā vai reģionā organizētas neformālās vai speciālistu atbalsta grupas varētu veicināt ar stresu un pārslodzi saistīto risku mazināšanu mērķa grupai, kā arī veicinātu mērķa grupas socializēšanos.

Tāpat nepieciešama ir dažādu iesaistīto speciālistu, kā arī kopējās sabiedrības papildu izglītošana, informatīvās kampaņas par personām ar funkcionāliem traucējumiem, lai tiktu veicināta sabiedrības un speciālistu attieksmes un sapratnes uzlabošanās, tiktu mazināti stereotipi un aizspriedumi pret personām ar invaliditāti un mērķa grupu, kā arī, lai tiktu nodrošināta personas spējām atbilstoša informācijas apmaiņa. Sabiedrības un speciālistu izglītošanā papildu uzmanība būtu jāpievērš izpratnes veicināšanai par personām ar GRT.

Kopumā var secināt, ka daļa no identificētajiem ierobežojumiem un to piedāvātajiem risinājumiem ir tieši saistīti ar bērna gaidību un audzināšanas pienākumiem un grūtībām, kas ir aktuāli gan vecākiem ar invaliditāti, gan bez tās, kā arī citi identificētie ierobežojumi un piedāvātie risinājumi ir aktuāli ikvienai personai ar invaliditāti, ne tikai vecākiem ar invaliditāti, kuri audzina bērnu. Tas savukārt norāda par nepieciešamību pārskatīt jau esošos atbalsta pasākumus personām ar invaliditāti, tādā veidā veicinot kopējās personu ar invaliditāti situācijas uzlabošanu. Kā arī ir nepieciešams veicināt mērķtiecīgu starpnozaru sadarbību, lai veicinātu personu ar invaliditāti, t.sk. personu ar invaliditāti, kuru apgādībā ir bērns, esošo situāciju un sociālo drošību.

2. Atbalsta pasākumi pilngadīgām personām ar invaliditāti

Personu ar invaliditāti tiesības ir nostiprinātas ANO Konvencijā par personu ar invaliditāti tiesībām (turpmāk – ANO konvencija), kuru Latvija ratificēja 2010.gadā. Latvijai ir saistošas ANO konvencijā noteiktās sociālās tiesības, kuras nosaka, ka valstij ir jāveicina, jāaizsargā un jānodrošina personu ar invaliditāti vienlīdzīgas iespējas izmantot visas cilvēktiesības un pamatbrīvības, un jāveicina tām piemītošās cieņas ievērošana.

Invaliditātes noteikšanu Latvijā reglamentē Invaliditātes likums un Ministru kabineta 2014.gada 23.decembra noteikumi Nr.805 „Noteikumi par prognozējamās invaliditātes, invaliditātes un darbspēju zaudējuma noteikšanas kritērijiem, termiņiem un kārtību” (turpmāk – MK noteikumi Nr.805). Valsts piedāvā dažādus pakalpojumus un atbalsta pasākumus, lai sekmētu personu ar invaliditāti iekļaušanos sabiedrībā, tostarp darba tirgū. Atbalsts invaliditātes seku mazināšanai *ir kompleks pasākumu kopums* – gan monetārā izteiksmē kā tiešs finansiāls atbalsts (invaliditātes pensija vai valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts, specifiskie pabalsti invaliditātes gadījumā), gan pakalpojumu un atvieglojumu veidā, kas rada tiešu un pozitīvu ietekmi uz personu ar invaliditāti izdevumu pozīcijām (braukšanas maksas atvieglojumi sabiedriskajā transportā, asistenta pakalpojums, nodokļu atvieglojumi u.c.). Pieejamais atbalsts ik gadu atbilstoši finansiālajām iespējām tiek paplašināts un pilnveidots, vērtējot tā samērīgumu pret visas sabiedrības interesēm un vajadzībām. Visām personām Latvijā, arī personām ar invaliditāti, pamatā tiek nodrošināta trīs līmeņu sociālā aizsardzība:

- 1) finansiālais atbalsts, kas balstīts uz personas veiktajām valsts sociālās apdrošināšanas obligātajām iemaksām (turpmāk – VSAOI) slimības, bezdarba, darbspēju zaudējumu u.c. gadījumos;
- 2) finansiāls atbalsts valsts sociālo pabalstu veidā, kas nav balstīti uz personas veiktajām VSAOI;
- 3) atbalsts pie noteiktām personu grupām piederīgām personām pakalpojumu un atvieglojumu veidā, kas atvieglo personas ikdienas dzīvi.

Vienlaikus jāņem vērā, ka Sociālās drošības sistēmu²² Latvijā veido sociālā apdrošināšana²³, valsts sociālie pabalsti²⁴ un pašvaldību sociālās palīdzības pabalsti un sociālie pakalpojumi²⁵. Līdz ar to solidāra pieeja iedzīvotāju labklājības līmeņa nodrošināšanai caur savstarpēji papildinošiem valsts un pašvaldību sniegtajiem atbalsta mehānismiem veicina dažādu un visaptverošu pasākumu kompleksu nodrošināšanu, tādējādi maksimāli sekmējot cilvēka iespējas saņemt savām individuālajām vajadzībām pietuvinātu atbalstu gan finansiālā izteiksmē, gan pakalpojumu veidā, kas vienlaikus ir samērīgs ar citu grupu situāciju un tām sniegto atbalstu.

Saistībā ar personu ar viszemākajiem ienākumiem sociālo aizsardzību 2020. gadā tika pieņemti vairāki Latvijas Republikas Satversmes tiesas (turpmāk – Satversmes tiesa) spriedumi²⁶, kuri noteica, ka esošie minimālo ienākumu sliekšņu apmēri gan valsts, gan pašvaldības pusē nav metodoloģiski pamatoti un to apmēri neveicina personu ar zemiem ienākumiem materiālās situācijas uzlabošanu. Ar Satversmes tiesas spriedumos izvērtētajiem minimālo ienākumu sliekšņiem ir saprotami šādi personai

²² Likums "Par sociālo drošību".

²³ Likums "Par sociālo apdrošināšanu".

²⁴ Valsts sociālo pabalstu likums.

²⁵ Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums.

²⁶ Spriedums lietā Nr. 2019-24-03 pieejams šeit: <https://www.satv.tiesa.gov.lv/cases/?case-filter-years=&case-filter-status=&case-filter-types=&case-filter-result=&searchtext=2019-24-03>.

Spriedums lietā Nr. 2019-27-03 pieejams šeit: <https://www.satv.tiesa.gov.lv/cases/?case-filter-years=&case-filter-status=&case-filter-types=&case-filter-result=&searchtext=2019-27-03>.

Spriedums lietā Nr. 2019-25-03 pieejams šeit: <https://www.satv.tiesa.gov.lv/cases/?case-filter-years=&case-filter-status=&case-filter-types=&case-filter-result=&searchtext=2019-25-03>.

sniegtā atbalsta apmēri sociālās aizsardzības jomā – garantētā minimālā ienākuma (turpmāk – GMI) sliekšnis, trūcīgas mājsaimniecības ienākumu sliekšnis, maznodrošinātas mājsaimniecības ienākumu sliekšnis, valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts un minimālās valsts pensijas. Lai izpildītu Satversmes tiesas spriedumus, 2020.gada nogalē tika veikti vairāki grozījumi normatīvajos aktos, nosakot minimālo ienākumu sliekšņus metodoloģiski pamatotā apmērā, kuri stājās spēkā no 2021.gada 1.janvāra. Likumā “Par sociālo drošību” tika definēts ienākumu sliekšņu jēdziens, kā arī noteikts zemākais iespējamais minimālo ienākumu sliekšņu apmērs – 109 *euro*. Tas nozīmē, ka ne valsts, ne pašvaldības pusē noteiktie minimālo ienākumu sliekšņu apmēri nevar būt zemāki par 109 *euro*. Šāds apmērs tika noteikts, balstoties uz metodoloģiski pamatotu un sociālekonomiskajai situācijai atbilstošu pieeju²⁷. 2023.gada 1.jūlijā, turpinot iesāktās izmaiņas, spēkā stājās grozījumi likumā “Par sociālo drošību”²⁸, paredzot, ka zemākais minimālā ienākuma sliekšnis nevar būt zemāks par 20% no Centrālās statistikas pārvaldes tīmekļvietnē publicētās aktuālās minimālo ienākumu mediānas uz vienu ekvivalento patērētāju mēnesī (turpmāk – ienākumu mediāna)²⁹ - t.i., zemākais minimālo ienākumu sliekšnis no 109 *euro*, sākot ar 2023.gada 1.jūliju pieauga līdz 125 *euro*. Grozījumi likumā tostarp paredz, ka minimālo ienākumu sliekšņi tiks pārskatīti vienlaikus katra gada 1.janvārī, ņemot vērā informāciju par aktuālo ienākumu mediānu. Attiecīgi 2024.gada 1.janvārī zemākā minimālā ienākuma sliekšņa apmērs no 125 *euro* pieaugs līdz 137 *euro*³⁰.

Minimālo ienākumu sliekšņu izmaiņas tostarp attiecas uz personām ar invaliditāti, kuras ir minimālās invaliditātes pensijas³¹ vai valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta³² saņēmējas. Šo minimālo ienākumu sliekšņu apmēri izriet no personai noteiktās invaliditātes grupas, attiecīgi nosakot, ka līdz ar invaliditātes grupas smaguma pieaugumu pieaug arī valsts sniegtā atbalsta apmērs, tādējādi lielākā mērā kompensējot šo personu ierobežotās iespējas gūt patstāvīgus ienākumus.

Līdz ar veiktajām izmaiņām likumā “Par sociālo drošību” 2023.gada 1.jūlijā spēkā stājās grozījumi SPSPL³³, paredzot, ka minimālo ienākumu sliekšņus sociālās palīdzības sniegšanai nosaka procentuālā apmērā, noapaļotus līdz veseliem *euro* no ienākumu mediānas. Minimālo ienākumu sliekšņu apmērus mājsaimniecībai aprēķina piemērojot koeficientu 1 – pirmajai un vienīgajai personai mājsaimniecībā, bet pārējām personām mājsaimniecībā piemērojot koeficientu 0,7. SPSPL nosaka, ka trūcīgās mājsaimniecības ienākumu sliekšnis ir 50% no ienākumu mediānas, t.i., 313 *euro* pirmajai un vienīgajai personai mājsaimniecībā un 219 *euro* katrai nākamajai personai mājsaimniecībā. Maznodrošinātās mājsaimniecības ienākumu sliekšni katra pašvaldība ir tiesīga noteikt pati, ievērojot, ka noteiktais sliekšnis nav augstāks par 80% no ienākumu mediānas (501 *euro* pirmajai un vienīgajai personai mājsaimniecībā, 351 *euro* katrai nākamajai personai), kā arī nav zemāks par SPSPL noteikto trūcīgās mājsaimniecības sliekšni. 2024.gadā trūcīgās mājsaimniecības ienākumu sliekšnis būs 343 *euro* pirmajai un vienīgajai personai mājsaimniecībā un 240 *euro* katrai nākamajai personai mājsaimniecībā. Maznodrošinātās mājsaimniecības ienākumu sliekšnis nevarēs būt augstāks par 549 *euro* pirmajai un vienīgajai personai mājsaimniecībā un 384 *euro* katrai nākamajai personai mājsaimniecībā. Līdz ar veiktajām izmaiņām, paaugstinot trūcīgas mājsaimniecības ienākumu sliekšni, būtiskai sabiedrības daļai ir dota iespēja saņemt papildu atbalsta pasākumus pašvaldībās zemāku ienākumu gadījumā, kuru starpā var būt arī personas ar invaliditāti.

²⁷ Ar detalizētu informāciju par izvēlētas metodes pamatojumu minimālo ienākumu sliekšņu noteikšanai iespējams iepazīties likuma “Grozījums likumā “Par sociālo drošību”” anotācijā: <https://likumi.lv/ta/id/319393-grozijums-likuma-par-socialo-drosibu->

²⁸ Grozījumi likumā “Par sociālo drošību”, <https://likumi.lv/ta/id/340390-grozijumi-likuma-par-socialo-drosibu->. Minētie grozījumi stājās spēkā 2023.gada 1.jūlijā

²⁹ Minimālo ienākumu mediāna. https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START__POP__NN__NNM/NNM080/

³⁰ Minimālo ienākumu līmenis. <https://www.lm.gov.lv/minimalo-ienakumu-limenis>

³¹ Grozījumi likumā “Par valsts pensijām”, stājās spēkā 2021.gada 1.janvārī.

³² Grozījumi Valsts sociālo pabalstu likumā: <https://likumi.lv/ta/id/319395-grozijumi-valsts-socialo-pabalstu-likuma>. Minētie grozījumi stājās spēkā 2021.gada 1.janvārī.

³³ Grozījumi Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā, pieņemti Saeimā 08.03.2023., <https://likumi.lv/ta/id/340389-grozijumi-socialo-pakalpojumu-un-socialas-palidzibas-likuma>

2.1. Valsts sniegtais atbalsts

2.1.1. Finansiālais atbalsts sociālās apdrošināšanas sistēmas ietvaros

Sociālā apdrošināšana ir pasākumu kopums, ko organizē valsts, lai apdrošinātu personas risku zaudēt darba ienākumus sakarā ar sociāli apdrošinātās personas slimību, invaliditāti, maternitāti, paternitāti, bērna kopšanu, bezdarbu, vecumu, nelaimes gadījumu darbā vai saslimšanu ar arodslimību, kā arī papildu izdevumiem sakarā ar sociāli apdrošinātās personas vai tās apgādībā esošās personas nāvi. Sociālā apdrošināšana ir valsts sociālās drošības sistēmas sastāvdaļa. Valsts sociālās apdrošināšanas sistēmu regulē likums Par valsts sociālo apdrošināšanu, kas nosaka, kādiem sociālās apdrošināšanas veidiem persona ir pakļauta.

Sociāli apdrošinātām personām, kuras veic (vai par kurām darba devējs veic) valsts sociālās apdrošināšanas obligātās iemaksas no saviem darba ienākumiem, iestājoties apdrošināšanas gadījumam un izpildoties pakalpojuma piešķiršanas kritērijiem, ir tiesības saņemt attiecīgus sociālās apdrošināšanas pakalpojumus – pensijas, pabalstus un atlīdzības. Tos izmaksā atkarībā no veiktajām valsts sociālās apdrošināšanas iemaksām – jo lielāki bijuši ienākumi, no kuriem veiktas iemaksas, jo attiecīgi lielāks arī pabalsta, pensijas vai atlīdzības apmērs.

Invaliditātes pensija – sociālās aizsardzības pasākums personai tās darbaspēju zaudējumu gadījumā, kas ir ienākumu aizvietotājs personām, kuras zināmā mērā zaudējušas savas darbaspējas. Likums “Par valsts pensijām” nosaka, ka uz invaliditātes pensiju ir tiesības personām, kurām apdrošināšanas stāžs nav mazāks par trim gadiem un pensijas apmērs ir atkarīgs no pensijas saņēmēja iepriekš veiktajām VSAOI. Tomēr invaliditātes pensijas apmērs nedrīkst būt mazāks par nodrošinājuma pabalsta apmēru, kuram piemēroti noteikti koeficienti atkarībā no personai noteiktās invaliditātes grupas.

2021.gada 1.janvārī spēkā stājās grozījumi likumā “Par valsts pensijām”, kuri noteica, ka minimālās invaliditātes pensijas aprēķina bāze ir 136,00 *euro* apmērā, bet personām ar invaliditāti kopš bērnības 163,00 *euro* apmērā. 2023.gada 1.jūlijā spēkā stājās grozījumi likumā “Par sociālo drošību”, nosakot, ka minimālā ienākuma sliekšņa līmenis nevar būt zemāks par 20% no Centrālās statistikas pārvaldes tīmekļvietnē publicētās minimālo ienākumu mediānas. Tas ir veicinājis minimālā ienākuma sliekšņa paaugstināšanu, kas arī ir veicinājis invaliditātes pensijas minimālo apmēru izmaiņas, nosakot, ka personām ar invaliditāti vispārējā gadījumā invaliditātes pensijas minimālā aprēķina bāze ir 157,00 *euro*/mēnesī, bet personām ar invaliditāti kopš bērnības - 188,00 *euro*/mēnesī. No 2024.gada 1.janvāra invaliditātes pensijas minimālā aprēķina bāze personām ar invaliditāti vispārējā gadījumā būs 171,00 *euro*/mēnesī, bet personām ar invaliditāti kopš bērnības – 206,00 *euro*/mēnesī apmērā (Tabula Nr.7).

Tabula Nr.7

Invaliditātes pensiju minimālo apmēru izmaiņas no 2021. – 2024.g. (*euro*/mēnesī)

Invaliditātes grupa	Koeficients	Invaliditātes pensijas minimālais apmērs no 01.01.2021.		Invaliditātes pensijas minimālais apmērs no 01.07.2023.		Invaliditātes pensijas minimālais apmērs no 01.01.2024.	
		Vispārējā gadījumā	Kopš bērnības	Vispārējā gadījumā	Kopš bērnības	Vispārējā gadījumā	Kopš bērnības
I	1,6	217,60	260,80	251,20	300,80	273,60	329,60
II	1,4	190,40	228,20	219,80	263,20	239,40	288,40
III	bāze	136,00	163,00	157,00	188,00	171	206

Avots: LM informācija

Apdrošināšanas atlīdzība – sociālās aizsardzības pasākums personas darbaspēju zaudējumu gadījumā un kuras apmērs atkarīgs no personas iepriekš veiktajām VSAOI. Saskaņā ar likumu “Par obligāto sociālo apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām” apdrošināšanas atlīdzība pienākas personai, kurai ir noteikts vismaz 25% darbaspēju zaudējums sakarā ar nelaimes gadījumu darbā vai arodslimību. Tiesības uz apdrošināšanas atlīdzību, līdzīgi kā invaliditātes pensijas piešķiršanas gadījumā, ir personai, kuras apdrošināšanas stāžs nav mazāks par trim gadiem. Papildus jāatzīmē, ka personām, kuras ir zaudējušas darbspējas, strādājot profesijā, proti, personām ar invaliditāti arodslimības vai nelaimes gadījuma darbā dēļ, apdrošināšanas sistēma paredz labvēlīgāku risinājumu zaudēto darbaspēju kompensēšanai. Minēto personu vidējais apdrošināšanas atlīdzības apmērs, kas ir kā ekvivalents maksājums invaliditātes pensijai, ir ievērojami lielāks kā invaliditātes pensijas vidējais apmērs. 2022.gadā vidējais izmaksājamais invaliditātes pensijas apmērs bija 263,61 *euro/mēnesī*³⁴, savukārt apdrošināšanas atlīdzības – 429,13 *euro/mēnesī*³⁵.

Atlīdzība par ārstēšanās un rehabilitācijas izdevumiem – papildus apdrošināšanas atlīdzībai personai pienākas arī finansiālais atbalsts veselības traucējumu seku mazināšanai, ja tā zaudējusi darbspējas sakarā ar nelaimes gadījumu darbā vai arodslimību. Atlīdzības apmērs ir divdesmitpieckāršā nodrošinājuma pabalsta apmērā³⁶. Kā arī, ņemot vērā, ka 2023.gada 1.jūlijā ievērojami tika paaugstināts nodrošinājuma pabalsta apmērs, tad atlīdzība par ārstēšanās un rehabilitācijas izdevumiem no 2023.gada 1.jūlija ir palielinājusies līdz 3125,00 *euro*. 2024.gadā atlīdzība par ārstēšanās un rehabilitācijas izdevumiem pieaugs līdz 3425,00 *euro*.

Kaitējuma atlīdzība Černobiļas atomelektrostacijas (turpmāk – ČAES) avārijas seku likvidēšanas dalībniekiem (turpmāk – dalībnieks) – sociālās aizsardzības pasākums personas darbaspēju zaudējumu gadījumā, kurus izraisījuši ČAES avārijas seku likvidēšanas laikā gūtie veselības traucējumi. Saskaņā ar Černobiļas atomelektrostacijas avārijas seku likvidēšanas dalībnieku un Černobiļas atomelektrostacijas avārijas rezultātā cietušo personu sociālās aizsardzības likumu (turpmāk – ČAES likums) kaitējuma atlīdzības apmērs ir atkarīgs no personas iepriekš veiktajām VSAOI un tiesības uz to ir personai:

- kurai ir noteikta invaliditāte saistībā ar ČAES avārijas saku likvidēšanu;
- kurai ir noteikts darbaspēju zaudējums 10 – 25% apmērā, bet nav noteikta invaliditāte;
- mirušā ČAES dalībnieka darbnespējīgiem ģimenes locekļiem, kuri bijuši tā apgādībā un kuriem ir piešķirta apgādnieka zaudējuma pensija.

Papildu kaitējuma atlīdzībai ČAES dalībniekam ir tiesības arī uz valsts pensiju, tajā skaitā uz invaliditātes pensiju³⁷.

2.1.2. Finansiālais atbalsts valsts sociālo pabalstu sistēmas ietvaros

Papildus sociālās apdrošināšanas pensijām/pabalstiem invaliditātes gadījumā, kas ir balstīti uz personas veiktajām VSAOI, personai ir tiesības saņemt arī valsts sociālos pabalstus, kuri tiek izmaksāti pie noteiktām iedzīvotāju grupām piederīgām personām situācijās, kad tām ir papildu izdevumi vai kad tās nespēj gūt ienākumus, kā arī gadījumā, ja tām nav tiesību uz kādu no sociālās apdrošināšanas pensiju/pabalstu. Valsts sociālo pabalstu veidus un to personu loku, kurām ir tiesības uz valsts sociālajiem pabalstiem nosaka Valsts sociālo pabalstu likums (turpmāk – VSPL) un citi likumi, piemēram, Invaliditātes likums un Černobiļas atomelektrostacijas avārijas seku likvidēšanas dalībnieku un Černobiļas atomelektrostacijas avārijas rezultātā cietušo personu sociālās aizsardzības

³⁴ VSAA dati, LM dati. Vidējais izmaksājamais invaliditātes pensijas apmērs 2022.gadā.

³⁵ VSAA dati, LM dati: Vidējais izmaksājamais apdrošināšanas atlīdzības par darbaspēju zaudējumu apmērs 2022.gadā.

³⁶ Likuma “Par obligāto sociālo apdrošināšanu pret nelaimes gadījumiem darbā un arodslimībām”, 14.panta piektā daļa

³⁷ Černobiļas atomelektrostacijas avārijas seku likvidēšanas dalībnieku un Černobiļas atomelektrostacijas avārijas rezultātā cietušo personu sociālās aizsardzības likums, III nodaļa Kaitējuma atlīdzība un valsts sociālais pabalsts

likums. Personām ar invaliditāti var tikt piešķirti šādi valsts sociālie pabalsti: nodrošinājuma pabalsts; pabalsts transporta izdevumu kompensēšanai personām ar invaliditāti, kurām ir apgrūtināta pārvietošanās (turpmāk – transporta pabalsts); personas ar invaliditāti kopšanas pabalsts (turpmāk – kopšanas pabalsts); pabalsts asistenta pakalpojumu nodrošināšanai personām ar I invaliditātes grupu, kurām invaliditāte noteikta sakarā ar smagiem redzes traucējumiem (turpmāk – I grupas redzes invaliditāte).

Nodrošinājuma pabalsts – pabalsts invaliditātes gadījumā, kuru piešķir personai, kurai nav uzkrāts likumos “Par valsts pensijām” un “Par obligāto sociālo apdrošināšanu pret nelaiemes gadījumiem darbā un arodslimībām” noteiktais apdrošināšanas stāžs, vismaz trīs gadi, kā rezultātā personai nav tiesību uz invaliditātes pensiju vai apdrošināšanas atlīdzību sakarā ar nelaiemes gadījumu darbā vai arodslimību. Personām ar invaliditāti nodrošinājuma pabalstu piešķir uz noteikto invaliditātes laiku.

Saistībā ar iepriekš minētajiem Satversmes tiesas spriedumiem 2021.gada 1.janvārī spēkā stājās grozījumi VSPL, kuri nosaka, ka sākot ar 2021.gada 1.janvāri tiek paaugstināta nodrošinājuma pabalsta aprēķinā izmantotā bāzes vērtība, kā arī tiek paaugstināts personām ar I invaliditātes grupu piemērojamais nodrošinājuma pabalsta aprēķina koeficients uz 1.4. Nodrošinājuma pabalsta aprēķina bāze, sākot ar 2021.gada 1.janvāri, ir noteikta 109,00 *euro* apmērā, ja invaliditāte iestājusies vispārējās saslimšanas gadījumā, bet personām ar invaliditāti kopš bērnības – 136,00 *euro* apmērā, kā arī tā apmērs tiek diferencēts atkarībā no personas ar I un II invaliditātes grupu nodarbinātības fakta, attiecīgi veicot piemaksu pie nodrošinājuma pabalsta 30% vai 20% apmērā, ja persona ar I un II invaliditātes grupu nav nodarbināta. Laikā no 2019. - 2021.gadam nodrošinājuma pabalsta apmērs strādājošai personai ar invaliditāti palielinājies vidēji par 47,40 *euro/mēnesī*, nestrādājošai – 74,35 *euro/mēnesī*.

Turpinot izpildīt Satversmes tiesas spriedumu, 01.07.2023. stājās spēkā grozījumi VSPL, nosakot, ka personām ar III invaliditātes grupu vispārējā saslimšanas gadījumā nodrošinājuma pabalsts ir 20% apmērā no ienākumu mediānas, bet personām ar III invaliditātes grupu, kura noteikta kopš bērnības, nodrošinājuma pabalsts ir 25% apmērā no ienākumu mediānas. Personām ar II un I grupas invaliditāti vispārējā saslimšanas gadījumā nodrošinājuma atbalsts ir 20% apmērā no ienākumu mediānas un papildus tiek piemēroti 2021.gadā noteiktie koeficienti, attiecīgi, 1.4 un 1.2. Ja invaliditāte noteikta kopš bērnības, nodrošinājuma pabalsts noteikts 25%, attiecīgi piemērojot iepriekšminētos koeficientus attiecīgajai grupai. Ja persona ar I vai II grupas invaliditāti nav nodarbināta, tiek veikta piemaksa pie nodrošinājuma pabalsta attiecīgi 30% vai 20% apmērā, gan vispārējās saslimšanas gadījumā, gan arī ja invaliditāte ir kopš bērnības. Papildus 2023.gada 1.jūlijā spēkā stājās grozījumi likumā “Par sociālo drošību”, paredzot, ka minimālo ienākumu sliekšņu līmeņi tiks pārskatīti katra gada 1.janvārī, tādā veidā veicinot nodrošinājuma pabalsta saņēmēju, t.sk. personu ar invaliditāti finansiālo situāciju (Tabula Nr.8).

Nodrošinājuma pabalsta apmēra izmaiņas 2021. – 2024.g. (euro/mēnesī)

Invaliditātes grupa	Koeficients	apmērs no 01.01.2021.- 30.06.2023				apmērs no 01.07.2023.				apmērs no 01.01.2024.			
		Vispārējā gadījumā	Vispārējā gadījumā ar piemaksu nestrādājošiem: +30% I gr. +20% II gr.	Invaliditāte kopš bērnības	Kopš bērnības ar piemaksu nestrādājošiem: +30% I gr. +20% II gr.	Vispārējā gadījumā	Vispārējā gadījumā ar piemaksu nestrādājošiem: +30% I gr. +20% I un II gr.	Invaliditāte kopš bērnības	Kopš bērnības ar piemaksu nestrādājošiem: +30% I gr. +20% II gr.	Vispārējā gadījumā	Vispārējā gadījumā ar piemaksu nestrādājošiem: +30% I gr. +20% I un II gr.	Invaliditāte kopš bērnības	Kopš bērnības ar piemaksu nestrādājošiem: +30% I gr. +20% II gr.
I	1,4	152,60	198,38	190,40	247,52	175	227,50	219,80	285,74	191,80	249,34	239,40	311,22
II	1,2	130,80	156,96	163,20	195,84	150	180	188,40	226,08	164,40	197,28	205,20	246,24
III	VSNP bāze	109		136		125		157		137		171	

Avots: LM informācija

Transporta pabalsts – tiek piešķirts personai ar invaliditāti, kurai ir apgrūtināta pārvietošanās un Valsts komisija izsniegusi atzinumu vieglā automobiļa speciālai pielāgošanai un pabalsta saņemšanai transporta izdevumu kompensēšanai (turpmāk – transporta atzinums). 2019.gada sākumā tika veikti grozījumi MK noteikumu Nr.805 9.pielikumā, kas stājās spēkā 2019.gada 23.martā. Ar veiktajiem grozījumiem tika paplašināts personu ar invaliditāti loks, kurām ir tiesības saņemt Valsts komisijas transporta atzinumu, līdz ar to arī transporta pabalstu. Pabalsta apmērs līdz 30.06.2023. bija 79,68 euro par katru pilnu sešu mēnešu periodu. 2023.gada 1.jūlijā spēkā stājās grozījumi Ministru kabineta noteikumos Nr.1606 “Noteikumi par pabalstu transporta izdevumu kompensēšanai personām ar invaliditāti, kurām ir apgrūtināta pārvietošanās”, nosakot, ka transporta izdevumu kompensēšanas pabalsta apmērs ir 105 euro par katru pilnu sešu mēnešu periodu.

Kopšanas pabalsts – tiek piešķirts personai ar ļoti smagu invaliditāti, kurai nepieciešama nepārtraukta – 24 stundu – kopšana un kurai Valsts komisija ir izsniegusi atzinumu par īpašas kopšanas nepieciešamību (turpmāk – kopšanas atzinums). Kopšanas pabalsts var tikt izlietots gan papildu aprūpes vajadzībām, tehniskā aprīkojuma iegādei, higiēnas preču iegādei u.c. vajadzībām. Kopšanas pabalsta apmērs ir 213,43 euro/mēnesī personām, kurām invaliditāte iestājusies vispārējās saslimšanas gadījumā, bet personām ar invaliditāti, kurām invaliditātes cēlonis ir “slimība no bērnības” – 413,43 euro/mēnesī (no 2024. gada 1. janvāra).

Pabalsts asistenta pakalpojumu nodrošināšanai personām ar I redzes invaliditātes grupu – tiek piešķirts personām, kuras nesaņem Invaliditātes likumā noteikto asistenta pakalpojumu pašvaldībā vai valsts pabalstu personai ar invaliditāti, kurai nepieciešama īpaša kopšana. Pabalsta apmērs ir 17,07 euro/nedēļā, lai nodrošinātu 10 h asistenta pakalpojuma stundas³⁸.

Valsts sociālais pabalsts ČAES dalībniekam – papildu finansiālais atbalsts pamatvajadzību nodrošināšanai, kas saskaņā ar ČAES likumu pienākas personām, kurām noteikta invaliditāte sakarā ar ČAES avāriju seku likvidēšanu vai mirušā ČAES avārijas seku likvidēšanas dalībnieka ģimenes

³⁸ Invaliditātes likuma 12.panta pirmās daļas 2.punkts; 2014.gada 10.novembra Ministru kabineta noteikumi Nr.698 “Noteikumi par pabalstu par asistenta izmantošanu personām ar I grupas redzes invaliditāti”

loceklim, kurš bijis viņa apgādībā, pabalsta apmērs ir nodrošinājuma pabalsta apmērā, 20% apmērā no ienākumu mediānas³⁹.

2.1.3. Valsts sniegtie atbalsta pasākumi pakalpojumu veidā pilngadīgām personām ar invaliditāti

Vienlaikus ir uzsverams, ka personām ar invaliditāti, kuras saskaras ar papildu vajadzībām dažādu funkcionēšanas un darbības ierobežojumu dēļ, paralēli finansiālajam atbalstam ir iespēja saņemt arī citus valsts, pašvaldību vai Eiropas Savienības struktūrfondu (turpmāk – ES fondi) ietvaros sniegtos atbalsta pasākumus pakalpojumu un atvieglojumu veidā.

Asistenta pakalpojums pašvaldībā – saskaņā ar Invaliditātes likumu asistents ir persona, kas sniedz atbalstu personai ar ļoti smagas vai smagas pakāpes funkcionēšanas ierobežojumu tādu darbību veikšanai ārpus mājokļa, kuras tā invaliditātes dēļ nevar veikt patstāvīgi, – nokļūt vietā, kur persona mācās, strādā, saņem pakalpojumus, pārvietoties un aprūpēt sevi darba vietā, būt saskarsmē ar citām fiziskajām un juridiskajām personām, kā arī palīdz personai ar redzes invaliditāti apgūt profesionālās pamatizglītības un profesionālās vidējās izglītības vai augstākās izglītības programmu⁴⁰.

2021.gada 1.jūlijā spēkā stājās grozījumi Invaliditātes likumā un 2021.gada 18.maija Ministru kabineta noteikumi Nr.316 “Noteikumi par asistenta, pavadoņa un aprūpes pakalpojumu personām ar invaliditāti” (turpmāk – MK noteikumi Nr.316), kur tika paredzētas būtiskas izmaiņas asistenta pakalpojuma nepieciešamības izvērtēšanā un piešķiršanā **pilngadīgām personām**, kā arī ieviešot izmaiņas pakalpojuma apjomā bērniem ar invaliditāti. Galvenās izmaiņas asistenta pakalpojuma nodrošināšanā personām ar I un II invaliditātes grupu, kurām ir redzes, kustību vai garīga rakstura funkcionēšanas ierobežojumi vai Valsts komisija ir noteikusi medicīniskas indikācijas vieglā automobiļa speciālai pielāgošanai un pabalsta saņemšanai transporta izdevumu kompensēšanai, no 2021.gada 1.jūlija:

- sociālais dienests ar vienotas asistenta pakalpojuma nepieciešamības un atbalsta intensitātes noteikšanas novērtēšanas anketas palīdzību nosaka personai nepieciešamā atbalsta līmeni un pakalpojuma apjomu;
- asistenta pakalpojumu piešķir konstantā apjomā (no 15 – 160 h/mēn.) atkarībā no personas ar invaliditāti iesaistes pasākumos (strādā, mācās, nepieciešamas regulāras medicīniskas procedūras u.c.) un noteiktā atbalsta intensitātes līmeņa (nepieciešams liels vai ļoti liels atbalsts) nepieciešamības;
- vairs nav nepieciešams Valsts komisijas atzinums par asistenta pakalpojuma nepieciešamību, sociālais dienests Invaliditātes informatīvajā sistēmā pārliedzies par personas invaliditātes un funkcionālā traucējuma pazīmi;
- 1x mēnesī asistenta pakalpojuma sniedzējs un saņēmējs ar parakstu apliecina sniegto/saņemto asistenta pakalpojumu, vairs nav nepieciešams iesniegts papildu apliecinājumus par sniegto/saņemto asistenta pakalpojumu;
- līgums par asistenta pakalpojuma sniegšanu tiek slēgts uz personai noteikto invaliditātes laiku, bet ne ilgāk kā uz trim gadiem.

Minētās izmaiņas ir atvieglojušas gan asistenta pakalpojuma pieprasīšanas, gan atskaitīšanās kārtību, kā arī līgums par asistenta pakalpojuma sniegšanu vairs nav jāpārslēdz katru gadu, kā tas bija iepriekš noteiktajā kārtībā.

Papildus 2021.gadā noteiktajai jaunajai asistenta pakalpojuma kārtībai 2023.gada 1.aprīlī spēkā stājās grozījumi MK noteikumos Nr.316, paaugstinot atlīdzību par vienu asistenta pakalpojuma un pavadoņa pakalpojuma sniegšanas stundu no 4,79 euro uz 5,11 euro apmērā, lai saglabātu profesijas

³⁹ Černobiļas atomelektrostacijas avārijas seku likvidēšanas dalībnieku un Černobiļas atomelektrostacijas avārijas rezultātā cietušo personu sociālās aizsardzības likuma 11.pants

⁴⁰ Invaliditātes likuma 1.panta pirmais apakšpunkts

konkurētspēju un nepasliktinātu personu ar invaliditāti iespējas piesaistīt savām vajadzībām atbilstošu asistentu vai pavadoni. No 2024.gada 1.janvāra asistenta pakalpojuma un pavadona pakalpojuma sniegšanas stundas atlīdzība pieaugs līdz 5,42 *euro*.

Tehniskie palīglīdzekļi – ir aprīkojums vai tehniskās sistēmas, kas novērš, kompensē, atvieglo vai neitralizē funkcijas pazeminājumu vai invaliditāti⁴¹. Tehniskos palīglīdzekļus ir tiesības saņemt personai ar invaliditāti un personai ar ilgstošiem vai nepārejošiem organisma funkciju traucējumiem vai anatomiskiem defektiem, ja persona ir saņēmusi ārstniecības personas atzinumu par tehniskā palīglīdzekļa nepieciešamību.

Surdotulka pakalpojumi – ir persona, kas zīmju valodā nodrošina personai ar dzirdes traucējumiem saskarsmi ar citām fiziskām vai juridiskām personām, arī profesionālās pamatizglītības, profesionālās vidējās izglītības vai augstākās izglītības iestādē, kur persona ar dzirdes traucējumiem apgūst izglītības programmu⁴².

Nodarbinātības valsts aģentūras (turpmāk – NVA) sniegtie pakalpojumi:

1. Personai ar invaliditāti:

- **Nodarbinātības atbalsta pasākuma “Pasākumi noteiktām personu grupām” ietvaros bezdarbnieku ar invaliditāti nodarbināšanai uz nenoteiktu laiku ietvaros nodrošinātie pakalpojumi:**
 - ergoterapeita konsultācija – pirms darba tiesisko attiecību uzsākšanas NVA izvēlēts ergoterapeits apseko darba vietu un izvērtē tās piemērotību veicamajam darbam, nepieciešamības gadījumā sniedzot ieteikumus darba vietas pielāgošanai;
 - surdotulka pakalpojums – pakalpojums bezdarbniekiem ar dzirdes traucējumiem saskarsmes nodrošināšanai ar darba devēju, līdz 40 tiešā tulkojuma stundām nedēļā;
 - atbalsta personas pakalpojums darba vietā – bezdarbniekiem ar garīga rakstura traucējumiem. Pakalpojumu nodrošina 12 mēnešus.
- **Motivācijas programma darba meklēšanai un sociālā mentora pakalpojumi ilgstošajiem bezdarbniekiem ar invaliditāti programmas ietvaros sniegtie pakalpojumi:**
 - nodarbības profesionālu nodarbību speciālistu vadībā individuāli un grupās;
 - psiholoģisko atbalstu (individuāli un grupās), starpprofesionālās tikšanās, atbalstu un konsultācijas individuālo sociālo problēmu risināšanā;
 - surdotulka pakalpojumu;
 - nodarbību speciālista asistentu.
- **Apmācības iespējas – bezdarbniekiem, tajā skaitā personām ar invaliditāti, ir iespējas:**
 - iegūt profesionālo kvalifikāciju;
 - pilnveidot profesionālo izglītību;
 - veikt kvalifikācijas un prasmju paaugstināšanu;
 - apgūt zināšanas un gūt priekšstatu par konkrētas nozares specifiku;
 - veikt praktiskās apmācības pie darba devēja.

2. Personai ar vai bez invaliditātes:

- **Nodarbinātības pakalpojumi:**
 - algoti pagaidu sabiedriskie darbi;
 - atbalsta pasākumi noteiktām personu grupām (ilgstoši bezdarbnieki, personām, kuras vecākas par 55 gadiem, personām, kuras ieguvušas alternatīvo vai bēgļa statusu);
 - pasākumi komercdarbības vai pašnodarbinātības uzsākšanai;
 - nodarbināto personu reģionālās mobilitātes veicināšana;

⁴¹ Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 1.panta 26.apakšpunkts

⁴² Invaliditātes likuma 1.panta 10.apakšpunkts

- informatīvās dienas NVA klientiem;
 - darba informācijas kabineti.
- **Apmācības iespējas:**
- atbalsts profesionālās kompetences novērtēšana;
 - praktiskās apmācības pie darba devēja;
 - konkurētspējas paaugstināšanas pasākumi;
 - neformālās izglītības ieguve un transportlīdzekļu un traktortehnikas vadītāju apmācība un augstākās izglītības iestādes studiju moduļa vai studiju kursa apguve;
 - profesionālās tālākizglītības un profesionālās pilnveides izglītības programmas bezdarbniekiem;
 - darbam nepieciešamo iemaņu attīstība nevalstiskajā sektorā un augstākās izglītības iestādēs.
- **Atbalsta pasākumi:**
- atbalsts bezdarbniekiem ar atkarības problēmām;
 - individuālas psihologa konsultācijas;
 - profesionālās piemērotības noteikšana;
 - motivācijas programma darba meklēšanai un mentora pakalpojumi.

Personas ar invaliditāti 2022.gadā aktīvi izmantojuši dažādus nodarbinātības atbalsta pasākumus, piemēram, subsidētās nodarbinātības pasākumus 2022.gada pirmajā pusē ir izmantojušas 689 personas ar invaliditāti, kā arī ergoterapeita pakalpojumu darba vietas novērtēšanai izmantojušas 678 personas ar invaliditāti. Kopumā 2022.gadā darbā iekārojušās 3784 personas ar invaliditāti, no kurām 910 (24%) ir iekārtojušās darbā pēc kāda aktīvā NVA pasākuma pabeigšanas.

Sociālās integrācijas valsts aģentūras (turpmāk – SIVA) nodrošinātie pakalpojumi:

- **Sociālā rehabilitācija** – personas sociālo spēju atjaunošana vai uzlabošana, lai atgrieztu cilvēku sabiedriskajā un darba dzīvē, atjaunotu vai apmācītu tās ar prasmēm, kas dažādu apstākļu dēļ ir zudušas;
- **Profesionālā rehabilitācija** – personu ar invaliditāti iespēja apgūt jaunu profesiju vai pilnveidot savas profesionālās zināšanas un prasmes Jūrmalas profesionālajā vidusskolā vai SIVA koledžā;
- **Profesionālās piemērotības noteikšana** – pasākums tiek īstenots bezdarbniekiem ar invaliditāti un prognozējamu invaliditāti, sadarbībā ar NVA, ar mērķi veicināt bezdarbnieku iekļaušanos sabiedrībā un iekārtošanos pastāvīgā darbā, nodrošinot profesionālās piemērotības noteikšanu, sniedzot ieteikumus par bezdarbniekam piemērotu darbu, kā arī ar to saistītajiem aktīvajiem nodarbinātības pasākumiem atbilstoši bezdarbnieka veselības stāvoklim;
- **Vieglā automobiļa pielāgošana** – personām ar invaliditāti iespējams pielāgot vieglo automobili tā vajadzībām par valsts budžeta līdzekļiem.

ES fondu ietvaros sniegtie pakalpojumi (Deinstitutionalizācija) – sabiedrībā balstīti sociālie pakalpojumi personām ar garīga rakstura traucējumiem, kuri tiek nodrošināti ar Eiropas Sociālā fonda projektu atbalstu, lai palielinātu kvalitatīvu institucionālai aprūpei alternatīvu sociālo pakalpojumu dzīvesvietā pieejamību. Tajos piedalījās 115 pašvaldības⁴³, bet pašvaldības, kuras projektos neņēma dalību, nesaņēma ES finansējumu. Sociālo pakalpojumu attīstībai tika izmantoti ES un pašvaldības vai citi pieejamie resursi, atbalstot šādu pakalpojumu izveidi:

- **Aprūpes mājās pakalpojums;**
- **Dienas aprūpes centru pakalpojumi personai ar invaliditāti;**

⁴³ Eiropas Sociālā fonda projektu īstenošanā tiek saglabāts iepriekšējais administratīvais dalījums, kāds bija spēkā līdz administratīvi teritoriālās reformas stāšanās spēkā no 2021.gada 1.jūlija

- Nodarbinātības prasmju apguve personai ar garīga rakstura traucējumiem **specializētās darbnīcās**;
- **Grupu dzīvoklis vai māja**, kur personas ar garīga rakstura traucējumiem dzīvo pastāvīgi, saņemot nepieciešamo atbalstu;
- Personai ar garīga rakstura traucējumiem, kurai nepieciešams periodisks atbalsts, pieejams **“Atelpas brīža”** pakalpojums, lai aizstātu aprūpes procesā ģimenes locekļus;
- **Atbalsts dažādās dzīves situācijās** – atbalsta grupas, speciālistu konsultācijas u.c.

Deinstitutionalizācijas projekta minētie pakalpojumi, ar ES fondu finanšu atbalstu, tiek īstenoti līdz 2023.gada nogalei un, sākot ar 2024.gadu, paredzēts, ka šos pakalpojumus turpinās nodrošināt tajās pašvaldībās, kurās šie pakalpojumi ir izveidoti.

ES Atveseļošanas un noturības mehānisma (ANM) finansētās aktivitātes – ar ES ANM investīciju atbalstu tiek īstenoti atbalsta pasākumi personām ar invaliditāti mājokļu vides piekļūstamības nodrošināšanai. Personas ar I vai II invaliditātes grupu, kurām ir kustību traucējumi, var saņemt atbalstu mājokļa pielāgošanai, lai veicinātu nodarbinātības iespējas un pieejamību pakalpojumiem, tādā veidā sekmējot personas dzīves kvalitāti un cilvēktiesību ievērošanu⁴⁴. Pasākuma ietvaros paredzēts, ka individuālo mājokļu vides piekļūstamības uzlabošana personām ar kustību traucējumiem veicinās šo personu veiksmīgāku iekļaušanos sabiedrībā, nodrošinot pārvietošanās brīvību, tādā veidā veicinot šo personu iesaistīšanos darba tirgū un pieeju veselības, izglītības un sociālajiem pakalpojumiem. Mājokļa pielāgošana tiks nodrošināta 259 personām ar invaliditāti un kustību traucējumiem, kuri ir darbaspējas vecumā. Faktiskā mājokļu pielāgošana indikatīvi varētu uzsākties 2024.gada pirmajā pusē.

2.1.4. Valsts sniegtie atbalsta pasākumi atvieglojumu veidā pilngadīgām personām ar invaliditāti

Neapliekamais minimums pensijai⁴⁵ (t.sk. invaliditātes pensijai) – likums “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” nosaka, ka pensija ir ar nodokli apliekams ienākums, tomēr, lai personām ar mazākām pensijām, nodokļu slogs nebūtu pārmērīgi liels, neapliekamais minimums pensijām regulāri tiek paaugstināts:

2018.gadā 3000 *euro/gadā* jeb 250 *euro/mēnesī*;
 2019.gadā 3240 *euro/gadā* jeb 270 *euro/mēnesī*;
 2020.gadā 3600 *euro/gadā* jeb 300 *euro/mēnesī*;
 2021.gadā 3960 *euro/gadā* jeb 330 *euro/mēnesī*;
 no 01.01.2022. – 30.06.2022. - 2100 *euro/gadā* jeb 350 *euro/mēnesī*;
 no 01.07.2022. - 6000 *euro/gadā* jeb 500 *euro/mēnesī*.

IIN atvieglojums⁴⁶ – tiek piemērots personām ar invaliditāti, personām I un II invaliditātes grupu – 1848 *euro/gadā* jeb 154 *euro/mēnesī*, bet personām ar III invaliditātes grupu 1440 *euro/gadā* jeb 120 *euro/mēnesī*.

⁴⁴ 2023.gada 5.septembra Ministru kabineta noteikumi Nr.512 “Eiropas Savienības Atveseļošanas un noturības mehānisma plāna 3.1. reformu un investīciju virziena "Reģionālā politika" 3.1.2.1.i. investīcijas "Publisko pakalpojumu un nodarbinātības pieejamības veicināšanas pasākumi cilvēkiem ar funkcionāliem traucējumiem" otrās kārtas "Atbalsta pasākumi cilvēkiem ar invaliditāti mājokļu vides pieejamības nodrošināšanai" īstenošanas noteikumi”

⁴⁵ Likuma “Par iedzīvotāju ienākumu nodokli” 12.panta piektais punkts

⁴⁶ 1997.gada 8.aprīļa Ministru kabineta noteikumi Nr.138“Noteikumi par iedzīvotāju ienākuma nodokļa papildu atvieglojumiem personām ar invaliditāti, politiski represētajām personām un nacionālās pretošanās kustības dalībniekiem” 2.punkts

Veselības aprūpes maksas atvieglojumi:

- Personas ar I un II invaliditātes grupu ir atbrīvotas no pacienta līdzmaksājuma⁴⁷;
- Bezmaksas ģimenes ārsta mājas vizīte pie personām ar I invaliditātes grupu.

Braukšanas maksas atvieglojumi⁴⁸ – bezmaksas reģionālais sabiedriskais transports personām ar I un II invaliditātes grupu un personai, kas pavada personu ar I invaliditātes grupu.

Atvieglojumi transportlīdzekļu īpašniekiem:

- **Obligātās civiltiesiskās apdrošināšanas polisei**⁴⁹ tiek piemērota 40% atlaide personām ar I un II invaliditātes grupu, bet personām ar III invaliditātes grupu, ja personai izsniegts Valsts komisijas transporta atzinums;
- **Atbrīvojums no transportlīdzekļa ekspluatācijas nodokļa**⁵⁰ maksāšanas ir personas ar I un II invaliditātes grupu, bet personas ar III invaliditātes grupu, ja tām izsniegts Valsts komisijas transporta atzinums;
- **Personas ar invaliditāti stāvvietu karte**⁵¹ ja Valsts komisija ir izsniegusi transporta atzinumu vai personai ir noteikta I redzes invaliditātes grupa;
- Atbrīvojums no atsevišķiem CSDD maksas pakalpojumiem⁵²:
 - **par atļauju piedalīties ceļu satiksmē** ar vieglo transportlīdzekli, kas aprīkots ar speciālo vadību;
 - **par tehniskās ekspertīzes veikšanu** pēc automobiļa pārbūves, kas saistīta ar speciālas vadības sistēmas uzstādīšanu;
 - **par tehniskās apskates veikšanu** automobilim, kas aprīkots ar speciālo vadību;
 - **atbrīvojums no pirmreizējas teorētiskās un vadīšanas eksāmena maksas** pēc SIVA B kategorijas transportlīdzekļu vadītāju apmācības kursu pabeigšanas.

Elektroenerģijas maksas atvieglojums⁵³ – personai ar I invaliditātes grupu vai šīs personas aizgādņim rēķina summa par izlieto to elektroenerģiju, sistēmas pakalpojumiem un obligātā iepirkuma komponenti ir noteikta samazinātā apmērā.

Studiju un studējošā kredīta dzēšana⁵⁴, ja pēc kredītu izmaksas uzsākšanas kredītņēmējam ir noteikta I vai II invaliditātes grupu vai tā izmainās no vieglākas uz smagāku (uz I vai II grupu), kredīta garantija sedz kredītu pamatsummas atlikumu un procentus par kredīta izmantošanu pilnā apmērā.

Patentmaksas atvieglojumi⁵⁵ personām ar I un II invaliditātes grupu, kas ietver IIN iemaksas par fiziskās personas saimniecisko darbību. Patentmaksa noteikta 17 *euro/gadā* vai 9 *euro/pusgadā*, kuru var piemērot personām ar I un II invaliditātes grupu.

Samazināta ieejas maksa vai noteikta bezmaksas ieeja dažādos Latvijas valsts muzejos.

Dažādu valsts nodevu atvieglojumi.

⁴⁷ Veselības aprūpes finansēšanas likums, 6.panta otrās daļas 16.punkts.

⁴⁸ Invaliditātes likuma 12.panta pirmās daļas 7.punkts

⁴⁹ Sauszemes transportlīdzekļu īpašnieku civiltiesiskās atbildības obligātās apdrošināšanas likuma 14.panta otrā daļa

⁵⁰ Transportlīdzekļa ekspluatācijas nodokļa un uzņēmumu vieglo transportlīdzekļu nodokļa likuma 6.panta pirmās daļa

⁵¹ 2015.gada 2.jūnija Ministru kabineta noteikumi Nr.279 "Ceļu satiksmes noteikumi" 246.punkts

⁵² 2013.gada 24.septembra Ministru kabineta noteikumi Nr.1000 "Valsts akciju sabiedrības "Ceļu satiksmes drošības direkcija" publisko maksas pakalpojumu cenrādis"

⁵³ 2021.gada 1.jūnija Ministru kabineta noteikumi Nr.345 "Aizsargātā lietotāja tirdzniecības pakalpojuma noteikumi"

⁵⁴ 2020.gada 21.aprīļa Ministru kabineta noteikumi Nr.231 "Noteikumi par studiju un studējošo kredītēšanu studijām Latvijā no kredītiestāžu līdzekļiem, kas ir garantēti no valsts budžeta līdzekļiem"

⁵⁵ Likums "Par iedzīvotāju ienākumu nodokli" 11¹⁰.pant

2.2. Pašvaldību sniegtie atbalsta pasākumi pilngadīgām personām ar invaliditāti

Atbilstoši Latvijā izveidotajai sociālās drošības sistēmai sociālās palīdzības piešķiršanas jautājumi ir pašvaldības kompetencē. Saskaņā ar likuma “Par pašvaldībām” 15.pantu viena no pašvaldību autonomām funkcijām ir nodrošināt iedzīvotājiem sociālo palīdzību, kas cita starpā ietver sociālo aprūpi un sociālo palīdzību maznodrošinātām un sociāli mazaizsargātām personām.

Katras personas (mājsaimniecības) situācija ir skatāma individuāli, tostarp personas (mājsaimniecības) vajadzība pēc konkrētas atbalsta formas. Iedzīvotājiem, kuriem ir ierobežotas iespējas apmierināt pamatvajadzības, tiek nodrošināts attiecīgs atbalsts no pašvaldības puses. Līdz ar to pamatvajadzību apmierināšana ir atkarīga ne tikai no monetārā veidā saņemtā atbalsta, bet arī no saņemtajiem atvieglojumiem un pakalpojumiem, kurus piedāvā pašvaldība sociālās palīdzības un sociālo pakalpojumu veidā.

Pašvaldību sniegtajam atbalstam ir jābūt ne tikai tādām, kas sekmē cilvēka pamatvajadzību nodrošināšanu, bet tam ir jābūt arī samērīgam ar pārejās sabiedrības interesēm, vajadzībām un iespējam šo atbalstu nodrošināt, izvērtējot sociālekonomiskos apstākļus un ieviešamo atbalsta pasākumu ietekmi uz valsts ekonomiku kopumā. Tāpat valsts atbalstam ir jābūt tādām, lai saglabātu iedzīvotāju motivētu iesaisti darba tirgū, ar mērķi gūt pastāvīgus un patstāvīgus ienākumus, tādējādi mazinot atkarību no valsts un pašvaldību garantētajiem pabalstiem.

Pašvaldību nodrošinātie sociālie pakalpojumi ir viens no būtiskākajiem instrumentiem, kas var sniegt papildu atbalstu konkrētā dzīves situācijā, tomēr tie ne vienmēr var būt pieejami personām ar invaliditāti, jo to pieejamība pašvaldībās lielākoties balstīta ģimenes ienākumu izvērtēšanā, tādā pakalpojumi pieejami tikai par trūcīgām vai maznodrošinātām atzītām personām (mājsaimniecībām). Pārejām personu grupām par sniegtajiem pakalpojumiem ir jāmaksā pilnā apmērā, vai jāveic līdzmaksājums, t.sk. personām ar invaliditāti, ja to ienākumi ir augstāki⁵⁶. Šāda kārtība noteikta Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā (turpmāk – SPSPL), kur teikts, ka klientam vai viņa apgādniekam ir pienākums samaksāt par saņemtajiem sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumiem⁵⁷. Minētais likums arī paredz, ka, ja klienta vai viņa apgādnieka ienākumi nav pietiekoši, lai pilnībā samaksātu par saņemto sociālo pakalpojumu, vai klientam nav apgādnieku, par sociālo pakalpojumu maksā no pašvaldības budžeta⁵⁸. Tāpat saskaņā ar 2003.gada 27.maija Ministru kabineta noteikumos Nr.275 “Sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu samaksas kārtība un kārtība, kādā pakalpojuma izmaksas tiek segtas no pašvaldības budžeta” (turpmāk – MK noteikumi Nr.275) noteikto kārtību pašvaldības atbilstoši finansiālajām iespējām var noteikt klientam citu (labvēlīgāku) samaksas kārtību par pakalpojumu. Līdz ar to, ja pašvaldība nav noteikusi kādus labvēlīgākus nosacījumus savu sniegto sociālo pakalpojumu apmaksai kādām personu grupām, tad pamatā bez maksas vai bez līdzmaksājuma veikšanas tie ir pieejami tikai par trūcīgām vai maznodrošinātām atzītām personām (mājsaimniecībām).

2.2.1. Pašvaldību sniegtais atbalsts sociālās palīdzības veidā

Sociālā palīdzība ir uz solidaritātes principiem balstīta nabadzības un ienākumu nevienlīdzības mazināšana. Sociālās palīdzības mērķis ir sniegt materiālu atbalstu zemu ienākumu mājsaimniecībām,

⁵⁶ Pārresoru koordinācijas centrs, informatīvais ziņojums “Par valsts un pašvaldību sniegto atbalstu ģimenēm, kas audzina bērnu ar invaliditāti”, veikts pamatojoties uz Ministru prezidenta 2020.gada 9.jūlija rezolūciju 2020-1.1.1./54-54, 10 lpp.

⁵⁷ Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 8.panta pirmā daļa

⁵⁸ Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 8.panta ceturtā daļa, Ministru kabineta 27.05.2003. noteikumi Nr.275 “Sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu samaksas kārtība un kārtība, kādā pakalpojuma izmaksas tiek segtas no pašvaldības budžeta”

lai nodrošinātu ienākumus garantētā minimālā ienākumu sliekšņa līmenī un segtu ar mājokļa lietošanu saistītos izdevumus, kā arī sniegt atbalstu atsevišķu izdevumu apmaksai un krīzes situācijās. Atbilstoši SPSPL noteiktajam sociālo palīdzību klientam sniedz, pamatojoties uz viņa materiālo resursu — ienākumu un īpašuma — izvērtējumu, individuāli paredzot katra klienta līdzdarbību.

Nosakot trūcīgas personas (mājsaimniecības) statusu, tiek izvērtēti personas (mājsaimniecības) kopējie materiālie resursi, tomēr virkne valsts nodrošinātie sociālie pabalsti netiek uzskatīti par ienākumiem un netiek ņemti vērā nosakot trūcīgas personas (mājsaimniecības) statusu, piemēram, ģimenes valsts pabalsts (turpmāk – ĢVP), piemaksa pie ĢVP par bērnu ar invaliditāti, personas ar invaliditāti kopšanas pabalsts u.c. pabalsti, tādējādi personas (mājsaimniecības) reālie ienākumi var būt lielāki par noteikto trūcīgas personas ienākumu sliekšni.

Sociālās palīdzības ietvarā personai (mājsaimniecībai) var tikt nodrošināti šādi sociālās palīdzības pabalsti:

- garantētā minimālā ienākuma pabalsts;
- mājokļa pabalsts;
- pabalsts atsevišķu izdevumu apmaksai;
- pabalsts krīzes situācijā.

Atsevišķus sociālās palīdzības pabalstus mājsaimniecībai var izmaksāt naudā vai sedzot izdevumus par precēm vai pakalpojumiem.

2.2.2. Pašvaldību sniegtais atbalsts sociālo pakalpojumu veidā

Sociālie pakalpojumi ir pasākumu kopums, kas vērsts uz personu sociālās funkcionēšanas spēju atjaunošanu vai uzlabošanu, lai nodrošinātu viņu iekļaušanos sabiedrībā. Atbilstoši SPSPL noteiktajam sociālo palīdzību klientam sniedz, pamatojoties uz viņa materiālo resursu — ienākumu un īpašuma — izvērtējumu, individuāli paredzot katra klienta līdzdarbību.

Sociālo pakalpojumu veidus, pakalpojumu sniegšanas principus un saņemšanas kārtību regulē SPSPL, kas nosaka atbildības dalījumu iedzīvotāju nodrošināšanā ar sociālajiem pakalpojumiem starp valsti un pašvaldībām.

Pašvaldību visbiežāk nodrošinātie sociālie pakalpojumi personām ar invaliditāti tiek iedalīti divās aprūpes formās:

- 1. Ilgstoša sociālā aprūpe** – aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumi institūcijās personām ar funkcionāliem traucējumiem;
- 2. Alternatīvā sociālā aprūpe:**
 - **Aprūpe mājās** – personām, kuras nevar sevi aprūpēt veselības stāvokļa, funkcionālo traucējumu vai vecuma dēļ;
 - **Dienas aprūpes centrs** – sniedz gan aprūpi, gan dod iespējas izmantot dažādas brīvā laika pavadīšanas iespējas, attīstīt savas prasmes un izglīties;
 - **Grupu māja/dzīvoklis** – personām ar garīga rakstura traucējumiem nodrošina mājokli un individuālu atbalstu sociālo problēmu risināšanā;
 - **Pusceļa māja** – pārejas posms no ilgstošas sociālās aprūpes uz patstāvīgu dzīvi;
 - **Krīzes centrs** – personām, kuras nonākušas krīzes situācijā, sniedzot iespēju saņemt īslaicīgu psiholoģisko vai cita veida atbalstu;
 - **Servisa dzīvoklis** – īpaši pielāgots dzīvoklis personai ar smagiem funkcionālajiem traucējumiem;
 - **Patversme un naktspatversme** – pakalpojums personām bez noteiktas dzīvesvietas vai krīzes situācijā nonākušiem, sniedzot pajumti, uzturu kā arī sociālā darba speciālistu pakalpojumus.

Saskaņā ar SPSPL 9.pantu pienākums nodrošināt personai iespēju saņemt tās vajadzībām atbilstošus sociālos pakalpojumus un sociālo palīdzību ir pašvaldībai, kuras teritorijā persona reģistrējusi savu pamata dzīvesvietu. SPSPL ir noteikti atsevišķi sociālie pakalpojumi, kuriem ir jābūt pieejamiem ikvienā pašvaldības vai citas pašvaldības teritorijā, pērkot pakalpojumu no sociālā pakalpojumu sniedzēja. Tomēr pakalpojumu pieejamība pašvaldībās var būt dažāda un nevienmērīga.

LM izstrādātais informatīvais ziņojums “Par vienmērīgu sociālo pakalpojumu tīkla attīstību pašvaldībās un vienotas pieejas veidošanu sociālo pakalpojumu nodrošināšanā iedzīvotājiem”, kas 2021.gada 19.oktobrī pieņemts Ministru kabineta sēdē⁵⁹, paredz, ka visām pašvaldībām, neatkarīgi no to lieluma un iedzīvotāju skaita būs jānodrošina tādi sociālie pakalpojumi, kuri novērš vai mazina dzīvības un veselības apdraudējumu, kā arī būtiskus sociālās funkcionēšanas ierobežojumus, ar attiecīgiem grozījumiem SPSPL nosakot par pienākumu obligāti nodrošināt samērīgā termiņā un veidā ikvienā pašvaldībā šādus sociālos pakalpojumus, dalījumā pa šādām prioritārajām mērķa grupām:

- **ģimenes ar bērniem;**
- **bērns ar invaliditāti;**
- **pilngadīgas personas ar smagiem funkcionāliem traucējumiem (t.sk. ar invaliditāti);**
- pensijas vecuma cilvēki ar aprūpes vajadzībām, t.sk. personas ar demenci;
- pilngadīgas personas ar sociālās funkcionēšanas grūtībām, t.sk. personas ar atkarībām, personas bez noteiktas dzīves vietas;
- bērni pēc ārpusģimenes aprūpes;
- no vardarbības cietušas personas.

Apkopojot informāciju par personām ar invaliditāti pieejamo atbalstu finanšu, pakalpojumu vai atvieglojumu veidā, tika konstatēts, ka personām ar invaliditāti ir pieejams ļoti plašs un dažāds atbalsta klāsts, gan monetārais, gan pakalpojumu un atvieglojumu veidā, kas regulāri tiek pilnveidots (Tabula Nr.9).

Tabula Nr.9

Pieejamo atbalsta pasākumu apkopojums pilngadīgām personām	
Ar invaliditāti	Bez invaliditātes
<ul style="list-style-type: none"> - Invaliditātes pensija - Apdrošināšanas atlīdzība - Atlīdzība par ārstēšanās un rehabilitācijas izdevumiem - Kaitējuma atlīdzība ČAES avārijas seku likvidēšanas dalībniekiem - Valsts sociālais pabalsts ČAES avārijas seku likvidēšanas dalībniekam - Nodrošinājuma pabalsts - Pabalsts transporta izdevumu kompensēšanai - Kopšanas pabalsts personai ar invaliditāti - Pabalsts asistenta pakalpojumu nodrošināšanai personai ar I redzes invaliditātes grupu - Asistenta pakalpojums pašvaldībā - Asistenta pakalpojums izglītības iestādē - Tehniskie palīgīdzekļi - Surdotulka pakalpojumi - NVA sniegtie pakalpojumi - Sociālā rehabilitācija - Profesionālā rehabilitācija - Viegļā automobiļa pielāgošana - Aprūpe mājās pakalpojums - Dienas aprūpes centru pakalpojumi - Specializētās darbnīcas - Grupu dzīvoklis vai māja 	<ul style="list-style-type: none"> - Neapliekamais minimums pensijai - NVA sniegtie pakalpojumi

⁵⁹ Informatīvais ziņojums “Par vienmērīgu sociālo pakalpojumu tīkla attīstību pašvaldībās un vienotas pieejas veidošanu sociālo pakalpojumu nodrošināšanā iedzīvotājiem” VSS-703, pieejams: https://tapportals.mk.gov.lv/legal_acts/8d83ec55-047f-4f8c-ab7d-7bb181cd67db

<ul style="list-style-type: none"> - “Atelpas brīža” pakalpojums - Atbalsts dažādās dzīves situācijās - Ilgstoša sociālā aprūpe - Pusceļa māja - Servisa dzīvoklis - Neapliekamais minimums pensijai - IIN atvieglojums - Veselības aprūpes maksas atvieglojumi - Braukšanas maksas atvieglojumi reģionālajā transportā - Atlaide OCTA polisei - Atbrīvojums no transportlīdzekļa ekspluatācijas nodokļa - Personas ar invaliditāti stāvvietu karte - Atbrīvojums no atsevišķiem CSDD maksas pakalpojumiem - Elektroenerģijas maksas atvieglojumi - Studiju un studējošā kredīta dzēšana - Patentmaksas atvieglojumi; - bezmaksas vai ieejas maksas atvieglojumi dažādos Latvijas valsts muzejos - Dažādu valsts nodevu atvieglojumi 	
--	--

Avots: LM informācijas apkopojums

3. Atbalsta pasākumi ģimenēm, kurās aug bērni

Jāņem vērā, ka vecākam noteiktā invaliditāte neatceļ to no vecāku pienākumu pildīšanas un neatkarīgi no vecākam piemītošā funkcionālo traucējumu veida, spējām un mantas stāvokļa tam ir absolūts un neapstrīdams pienākums uzturēt bērnu un nodrošināt tā pamatvajadzības samērā ar savām spējām un mantas stāvokli. Lai atvieglotu vecāku rūpes par bērniem, valsts ģimenēm piedāvā dažādus, t.sk. universālus atbalsta pasākumus un pakalpojumus.

Līdz ar bērna ienākšanu ģimenē pieaug tās ikdienas izdevumi, kurus valsts daļēji kompensē, sniedzot finansiālu atbalstu dažādās dzīves situācijās, piemēram, bērna piedzimšanas, saslimšanas vai invaliditātes gadījumā. Paralēli finansiālajam atbalstam valsts nodrošina arī dažādus pakalpojumus un atvieglojumus, tāpat kā personām ar invaliditāti, arī ģimenēm, kurās aug bērni, pamatā tiek nodrošināta trīs līmeņu sociālā aizsardzība:

- 1) finansiālais atbalsts, balstīts uz personas veiktajām VSAOI slimības, bezdarba, darbspēju zaudējumu u.c. gadījumos;
- 2) finansiāls atbalsts valsts sociālo pabalstu veidā, kas nav balstīti uz personas veiktajām VSAOI;
- 3) atbalsts pie noteiktām personu grupām piederīgām personām pakalpojumu un atvieglojumu veidā, kas atvieglo personas ikdienas dzīvi.

3.1. Valsts sniegtais atbalsts

3.1.1. Finansiālais atbalsts sociālās apdrošināšanas sistēmas ietvaros

Maternitātes pabalsts⁶⁰ – tiek piešķirts sievietei pirmsdzemdību un pēcdzemdību periodā un tā apmērs ir balstīts uz personas veiktajām VSAOI. Pabalstu izmaksā divās daļās. Pabalsta pirmo daļu izmaksā par grūtniecības atvaļinājuma 56 vai 70 dienām pirms dzemdībām, bet pabalsta otro daļu par dzemdību atvaļinājuma 56 vai 70 kalendārajām dienām izmaksā pēc bērna piedzimšanas. Pabalstu piešķir 80% apmērā no pabalsta pieprasītāja vidējās apdrošināšanas iemaksu algas. 2020.gada 1.janvārī stājās spēkā grozījumi likumā “Par maternitātes un slimības apdrošināšanu”, kuri nosaka, ka tiesības uz maternitātes pabalstu topošai mātei ir arī gadījumā, ja persona ne agrāk kā 60 dienas pirms grūtniecības vai dzemdību atvaļinājuma zaudē darba ņēmēja vai pašnodarbinātā statusu. Saistībā ar veiktajām izmaiņām likumā sievietēm tiek nodrošināta lielāka sociālā aizsardzība darba attiecību pārtraukšanas gadījumā grūtniecības laikā.

Paternitātes pabalsts⁶¹ – tiek piešķirts bērna tēvam par 10 kalendāro dienu atvaļinājumu sakarā ar bērna piedzimšanu. Pabalsta apmērs ir 80% apmērā no pabalsta pieprasītāja vidējās apdrošināšanas iemaksu algas.

Tiesības uz paternitātes pabalstu ir arī vienam no vecākiem, kurš adoptējis ārpusģimenes aprūpē bijušu bērnu vecumā līdz 18 gadiem un kuram darba devējs piešķīris 10 kalendāro dienu atvaļinājumu sakarā ar bērna adopciju.

Tā arī, tiesības uz paternitātes pabalstu ir vienai personai, kura pēc bērna mātes lūguma iesaistās bērna aprūpē, ja bērna paternitāte nav atzīta vai noteikta vai bērna tēvs ir miris vai bērna tēvam ir pārtrauktas aizgādības tiesības.

Vecāku pabalsts⁶² – tiek piešķirts vienam no vecākiem, kurš kopj bērnu un ir darba ņēmējs vai pašnodarbinātais, līdz bērna 1 vai 1,5 gadu vecumam un kura apmērs ir atkarīgs no pabalsta pieprasītāja veiktajām VSAOI. Vecāku pabalsta apmērs ir atkarīgs no izvēlētajā pabalsta saņemšanas ilguma:

⁶⁰ Likuma “Par maternitātes un slimības apdrošināšanu” II nodaļa

⁶¹ Likuma “Par maternitātes un slimības apdrošināšanu” II A nodaļa

⁶² Likuma “Par maternitātes un slimības apdrošināšanu” II B nodaļa

- līdz bērna 1 gada vecuma sasniegšanai – 60% apmērā no pabalsta saņēmēja vidējās apdrošināšanas iemaksu algas vai
- līdz bērna pusotra gada vecumam – 43,75% apmērā no pabalsta saņēmēja vidējās apdrošināšanas iemaksu algas.

2023.gada 1.janvārī spēkā stājās grozījumi likumā “Par maternitātes un slimības apdrošināšanu”, nosakot, ka bērna kopšanai par vienu un to pašu bērnu ir tiesības izvēlēties kopējo periodu vecāku pabalsta saņemšanai, ko veido vecāku pabalsts un vecāku pabalsta nenododamā daļa, kas katram vecākam pienākas divus kalendāro mēnešu apmērā. Vecākiem ir iespējams izvēlēties vienu no šādiem pabalsta saņemšanas periodiem:

- 19 mēneši, no kuriem 15 mēnešus no bērna piedzimšanas dienas var izmantot līdz dienai, kad bērns sasniedz pusotra gada vecumu, bet nenododamo daļu, kas pienākas divu kalendāro mēnešu apmērā vienam vecākam, katrs no vecākiem var izmantot līdz dienai, kad bērns sasniedz astoņu gadu vecumu;
- 13 mēneši, no kuriem deviņus mēnešus no bērna piedzimšanas dienas var izmantot līdz dienai, kad bērns sasniedz viena gada vecumu, bet nenododamo daļu, kas pienākas divu kalendāro mēnešu apmērā vienam vecākam, katrs no vecākiem var izmantot līdz dienai, kad bērns sasniedz astoņu gadu vecumu.

Par vienu un to pašu bērnu izraudzīto izmaksas periodu nav tiesību mainīt.

Vecāku pabalsta saņēmējam, kurš bērna kopšanas laikā ir nodarbināts un neatrodas bērna kopšanas atvaļinājumā vai bērna kopšanas laikā gūst ienākumus kā pašnodarbinātais, pabalstu izmaksā 50% apmērā no vecāku pabalsta. Papildu ir noteikts, ka sievietei, kurai, kopjot bērnu vecumā līdz trīs gadiem, piedzimst nākamais bērns, vecāku pabalsts par nākamā bērna kopšanu nedrīkst būt mazāks par vecāku pabalstu, kas piešķirts par iepriekšējo bērnu, tādā veidā sievietēm nodrošinot lielāku sociālo aizsardzību.

Slimības pabalsts⁶³ – slima bērna kopšanas gadījumā tiek piešķirts vienam no bērna vecākiem (arī aizbildnim vai citai personai, kura saskaņā ar bāriņtiesas lēmumu aprūpē bērnu), kurš ir darba ņēmējs vai pašnodarbinātais. Līdz 2019.gada 31.decembrim netika nodrošināta sociālā aizsardzība gadījumos, kad bērna saslimšana bija ilgāka par likumā noteikto, 14 vai 21 dienu, un bērnam slimošanas periodā bija nepieciešama ilgstošāka vecāku aprūpe. Līdz ar to 2020.gada 1.janvārī stājās spēkā grozījumi likumā “Par maternitātes un slimības apdrošināšanu”, nosakot pagarināt slimības pabalsta saņemšanas laiku slima bērna kopšanas gadījumā, ja bērnam noteikta īpaši smaga diagnoze, kā arī slima bērna kopšanas gadījumā, par kuru piešķirts bērna ar invaliditāti kopšanas pabalsts, kā arī vienlaikus nosakot šajos gadījumos pagarināt pabalsta izmaksu līdz bērna 18 gadu vecuma sasniegšanai.

Grozījumi nosaka, ka bērna ilgstošas slimības gadījumā vecākiem ir tiesības uz apmaksātu slimības pabalstu, kura periods vienā reizē nevar būt ilgāks par trim mēnešiem, bet kopā – ne ilgāks par 26 nedēļām, skaitot no darba nespējas pirmās dienas, ja darba nespēja ir nepārtraukta, vai ne ilgāks par trim gadiem piecu gadu periodā, ja darba nespēja atkārtojas ar pārtraukumiem, tādējādi slima bērna kopšanas periodi ir pielīdzināti pilngadīgas personas iespējamajiem slimošanas periodiem. 2021.gada 1.janvārī stājās spēkā vēl vieni grozījumi minētajā likumā, kuri nosaka, ka vecākiem ir tiesības uz 30 dienu apmaksātu slimības pabalstu bērna traumas gadījumā, kas saistīta ar kaulu lūzumu ārstēšanu. Minētie grozījumi sniedz papildu valsts atbalstu un dod iespēju vecākiem ilgāk rūpēties par bērnu gadījumos, kad bērnam ir smaga slimība, kuras laikā nepieciešama vecāku rūpes un atbalsts.

Nosakot slimības pabalsta apmēru, ņem vērā vecākam (vai personai, kurai izsniegta darbnespējas lapa B) aprēķināto vidējo apdrošināšanas iemaksu algu.

⁶³ Likuma “Par maternitātes un slimības apdrošināšanu” III nodaļa

3.1.2. Finansiālais atbalsts valsts sociālo pabalstu sistēmas ietvaros

Bez sociālās apdrošināšanas pasākumiem, kuri ir balstīti uz personas veiktajām VSAOI, vecākiem noteiktos gadījumos ir tiesības uz dažādiem universāliem valsts sociālajiem pabalstiem, kuri tiek izmaksāti gadījumā, kad ģimenē ienāk bērns un tai rodas papildu izdevumi. Valsts sociālos pabalstus vecākiem, kuri aprūpē bērnu, to veidus, piešķiršanas un izmaksas pamatnosacījumus nosaka VSPL. Atbilstoši VSPL noteiktajam vecākiem, saistībā ar bērna ienākšanu ģimenē un tā kopšanu, var tikt piešķirti šādi valsts sociālie pabalsti:

Bērna piedzimšanas pabalsts⁶⁴ – vienreizējs valsts pabalsts, lai atbalstītu ģimeni, kurā ir piedzimis mazulis, pabalsta apmērs ir 421,17 *euro* par katru piedzimušo bērnu.

Bērna kopšanas pabalsts⁶⁵ – ikmēneša pabalsts līdz bērna 2 gadu vecumam, uz kuru ir tiesības gan sociāli apdrošinātām, gan sociāli neapdrošinātām personām. Pabalsta apmērs no bērna piedzimšanas brīža vai pēc maternitātes perioda beigām līdz bērna 1,5 gadu vecumam, ir 171 *euro/mēnesī*, bet no bērna 1,5 līdz 2 gadu vecumam 42,69 *euro/mēnesī*.

ĢVP no 2022.gada 1.janvāra⁶⁶ – 2022.gada 1.janvārī spēkā stājās grozījumi VSPL, kā arī par spēku zaudējušiem tika atzīti MK noteikumi Nr. 1517, atceļot iepriekšminēto piemaksu pie ĢVP par diviem un vairāk bērniem ģimenē. Pieņemtie grozījumi VSPL paredz ĢVP izmaksāšanu palielinātā apmērā un tā apmērs ir diferencēts no ģimenē esošo bērnu skaita (Tabula Nr.7). Pabalsts tiek piešķirts par katru bērnu, kurš ir vecumā no viena līdz 16 gadu vecumam, bet no 16 līdz 20 gadu vecumam, ja bērns mācās vispārējās vai profesionālās izglītības iestādē un nav stājies laulībā. Šādā gadījumā pabalstu piešķir uz laiku, kamēr bērns apmeklē izglītības iestādi, bet ne ilgāk kā līdz dienai, kad viņš sasniedz 20 gadu vecumu vai stājas laulībā. Ja bērnam ir noteikta invaliditāte ĢVP tiek izmaksāts līdz bērna 20 gadu vecumam, ja invaliditāte noteikta arī pēc 18 gadu vecuma, neatkarīgi no tā vai bērns apmeklē izglītības iestādi. Pabalstu pārtrauc izmaksāt, ja persona ar invaliditāti stājas laulībā agrāk, kā sasniedzot 20 gadu vecumu.

Par vienu bērnu no viena līdz 20 gadu vecumam ĢVP apmērs ir 25 *euro* mēnesī, par diviem bērniem līdz 20 gadu vecumam – 100 *euro* (50 *euro* mēnesī par katru bērnu), bet par trīs bērniem līdz 20 gadu vecumam – 225 *euro* mēnesī (75 *euro* par katru bērnu). Par četriem un vairāk bērniem ĢVP apmērs ir 100 *euro* par katru bērnu (Tabula Nr.10).

Tāpat arī no 2022.gada 1.janvāra ĢVP var saņemt otra vecāka “jaunais” laulātais par laulātā bērniem no iepriekšējām attiecībām, ja no pabalsta ir atteicies otrs bērna vecāks.

⁶⁴ 2009.gada 22.decembra Ministru kabineta noteikumi Nr.1546 “Noteikumi par bērna piedzimšanas pabalsta piešķiršanas un izmaksāšanas kārtību”

⁶⁵ 2009.gada 22.decembra Ministru kabineta noteikumi Nr.1609 “Noteikumi par bērna kopšanas pabalsta un piemaksas pie bērna kopšanas pabalsta un vecāku pabalsta par diviņiem vai vairākiem vienās dzemdībās dzimušiem bērniem apmēru, tā pārskatīšanas kārtību un pabalsta un piemaksas piešķiršanas un izmaksas kārtību”

⁶⁶ Valsts sociālo pabalstu likums.

ĢVP apmēra izmaiņas (euro/mēnesī)

	Līdz 31.12.2021.			No 01.01.2022.
	ĢVP	Piemaksa pie ĢVP par diviem un vairāk bērniem ģimenē	Kopā ĢVP un piemaksas pie ĢVP	ĢVP
Par vienu bērnu	11,38	0,00	11,38	25,00 (+13.62)
Par diviem bērniem	11,38+22,76	10,00	44,14	100,00 (+55.86)
Par trijiem bērniem	11,38+22,76+34,14	66,00	134,24	225,00 (+90.76)
Par četriem bērniem (par katru nākamo bērnu ģimenē +100 euro)	11,38+22,76+34,14+50,07	116,00	234,35	400,00 (+165.65)
Par pieciem bērniem	11,38+22,76+34,14+50,07+50,07	166,00	334,42	500,00 (+165.58)

Avots: LM informācija

Vienlaikus jaunā ĢVP pabalstu sistēma ir skaidrāk saprotama vecākiem, kā arī vieglāk administrējama, t.i., ĢVP vairs nesastāv no diviem mainīgajiem – ĢVP un piemaksas pie ĢVP, kur tiek vērtēts, kurš pēc kārtas bērns vecākiem piedzimis un to skaits ģimenē. Jaunā ĢVP sistēma ievērojami palielina atbalstu ģimenēm ar bērniem, kuras audzina 2 un vairāk bērnus, tādējādi mazinot nabadzības riskus ģimenēm ar bērniem, kā arī veicinot dzimstības palielināšanos.

Uzturlīdzekļi bērnam⁶⁷ – saskaņā ar Uzturlīdzekļu garantiju fondu likumu, uzturlīdzekļi tiek maksāti personai, pie kuras dzīvo bērns, lai nodrošinātu bērna tiesības uz sociālo nodrošinājumu un veicinātu bērna izglītības iegūšanu. Uzturlīdzekļi tiek izmaksāti gadījumā, ja viens vai abi vecāki nepilda savu vecāka pienākumu uzturēt bērnu labprātīgi. Ņemot vērā, ka Civillikuma 179.pants nosaka, ka rūpēties par bērnu ir abu vecāku pienākums un tas ir absolūts un neapstrīdams pienākums uzturēt bērnu un nodrošināt bērna pamatvajadzības, tas ir dot ēdienu, mitekli, apģērbu, viņu kopt, audzināt un izglīt, samērā ar savām spējām un mantas stāvokli, līdz brīdim, kamēr bērns pats var sevi apgādāt. Ja kāds no vecākiem nepilda tam uzlikto pienākumu, tad saskaņā ar 2013.gada 15.janvāra Ministru kabineta noteikumiem Nr.37 “Noteikumi par minimālo uzturlīdzekļu apmēru bērnam” (turpmāk – MK noteikumi Nr.37), vecākam ir pienākums nodrošināt uzturlīdzekļus vienam bērnam 25% apmērā no valstī noteiktās minimālās mēnešalgas bērnam vecumā līdz 7 gadiem un 30% apmērā bērnam no 7 – 18 gadu vecumam. Ņemot vērā, ka 2023.gadā minimālā alga Latvijā ir 620 euro, tad uzturlīdzekļi bērnam līdz 7 gadu vecumam ir 155,00 euro/mēnesī, bet no 7 – 18 gadu vecumam 186,00 euro/mēnesī. 2024.gadā minimālās algas apmērs pieaugs līdz 700 euro, tātad uzturlīdzekļu apmērs bērnam līdz 7 gadu vecumam būs 175,00 euro/mēnesī, bet no 7 – 18 gadu vecumam 210,00 euro/mēnesī.

UGF parādniekiem, kuri ir personas ar invaliditāti, tiek piemēroti saudzējošāki nosacījumi nekā citiem parādniekiem. Saskaņā ar Uzturlīdzekļu garantiju fonda administrācijas likumu uzturlīdzekļu parādnieki, kuriem ir noteikta invaliditāte, netiek publiskoti UGF parādnieku reģistrā un netiek piemērots transportlīdzekļu un kuģošanas līdzekļu vadīšanas tiesību izmantošanas aizliegums⁶⁸. Minētie atvieglojumi sniedz personām ar invaliditāti lielāku mobilitāti pārvietošanās ziņā, kā arī anonimitāti, ka persona ar invaliditāti ir uzturlīdzekļu parādnieks.

⁶⁷ Uzturlīdzekļu garantiju fonda likuma 2.pants

⁶⁸ Uzturlīdzekļu garantiju fonda likuma 6. un 7.pants

3.1.3. Valsts sniegtie atbalsta pasākumi atvieglājumu veidā ģimenēm ar bērniem

IIN atvieglājums⁶⁹ – vecākiem par nepilngadīgu bērnu, kā arī par pilngadīgu personu pēc 18 gadu vecumam, ja minētās personas nav strādājošas un saskaņā ar normatīvajiem aktiem ir atzītas par personām ar invaliditāti, atvieglājuma apmērs ir 3 000 *euro/gadā* jeb 250 *euro/mēnesī*.

Veselības aprūpes maksas atvieglājumi⁷⁰:

- bērni ir atbrīvoti no pacienta līdzmaksājuma;
- bezmaksas ģimenes ārsta mājas vizīte pie bērniem;
- bezmaksas zobārstniecības pakalpojumi⁷¹.

Valsts nodrošināta bezmaksas pamatizglītības un mācību līdzekļu nodrošināšana⁷² izglītības iestādēs visiem bērniem, tādējādi tiek nodrošināta obligātās pamatizglītības iegūšana.

Valsts nodrošināta bezmaksas ēdināšana izglītības iestādē bērniem no 1. līdz 4. klasei⁷³.

Goda ģimenes karte⁷⁴ – Latvijas Goda ģimenes apliecību un programmas ietvaros pieejamos atvieglojumus tiesības saņemt ir ģimenēm, kuru aprūpē ir trīs un vairāk bērnu, kuri nav sasnieguši 24 gadu vecumu un turpina iegūt izglītību. Latvijas Goda ģimenes karte ir pieejama arī ģimenēm, kuru aprūpē ir bērns ar invaliditāti vai pilngadīga persona, kura nav sasniegusi 24 gadu vecumu, ja tai ir noteikta I vai II invaliditātes grupa.

Braukšanas maksas atvieglājumi⁷⁵ – ģimenēs, kurās aug vismaz trīs bērni un ir saņēmušas Latvijas goda ģimenes apliecību “3+ ģimenes karti”, kā arī bezmaksas reģionālais sabiedriskais transports bērnam ar invaliditāti un viņu pavadošai personai.

Transportlīdzekļa ekspluatācijas nodokļa maksas atlaide⁷⁶ 50% apmērā daudz bērnu ģimenēm, kā arī ģimenes, kuras aprūpē ir bērns ar invaliditāti ir atbrīvotas no transportlīdzekļa ekspluatācijas nodokļa.

Elektroenerģijas maksas atvieglājumi⁷⁷ - daudz bērnu ģimenēm, kā arī personai ar I invaliditātes grupu vai šīs personas aizgādņim, rēķina summa par izlietoto elektroenerģiju, sistēmas pakalpojumiem un obligātā iepirkuma komponenti tiek noteikta samazinātā apmērā.

Samazināta ieejas maksa vai noteikta bezmaksas ieeja bērniem un viņu vecākiem no daudz bērnu ģimenēm, skolnieku grupām, kā arī bērniem ar invaliditāti un viņu pavadošai personai, dažādos Latvijas valsts **muzejos**.

⁶⁹ Likuma “Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 13.pants

⁷⁰ Veselības aprūpes finansēšanas likuma 6. un 11.pants

⁷¹ 2018.gada 28.augusta Ministru kabineta noteikumi Nr.555 “Veselības aprūpes pakalpojumu organizēšanas un samaksas kārtība”, 4.1.1. punkts.

⁷² Izglītības likuma 14.panta 15. daļa

⁷³ Izglītības likuma 14.panta 44. daļa

⁷⁴ 2021.gada 1.jūnija MK noteikumi Nr.352 “Latvijas Goda ģimenes apliecības programmas īstenošanas kārtība” 6.punkts. Ar plašāku informāciju par Goda ģimenes apliecības iespējam iespējams iepazīties: <https://www.godagimene.lv>.

⁷⁵ Invaliditātes likuma 12.panta pirmās daļas 7.punkts; 2021.gada 21.jūnija Ministru kabineta noteikumi Nr.414 “Braukšanas maksas atvieglājumu noteikumi”

⁷⁶ Transportlīdzekļa ekspluatācijas nodokļa un uzņēmumu vieglo transportlīdzekļu nodokļa likuma 6. un 7.pants.

⁷⁷ 2021.gada 1. jūnija Ministru kabineta noteikumi Nr.345 “Aizsargātā lietotāja tirdzniecības pakalpojuma noteikumi” 3.punkts.

Bez jau minētajiem esošajiem atbalstiem ģimenēm ar bērniem, valsts un pašvaldības nodrošina arī dažādus atbalsta pasākumus pakalpojumu, atvieglojumu un pabalstu veidā bērniem ar invaliditāti, piemēram, valsts nodrošina tehniskos palīg līdzekļus bērniem ar funkcionēšanas ierobežojumiem, ir nodrošināta piemaksa pie ģimenes valsts pabalsta par bērnu ar invaliditāti, ir iespēja saņemt asistenta vai pavadona pakalpojumu, pašvaldība nodrošina aprūpes mājās pakalpojumu, var tikt nodrošināts Atelpas brīža pakalpojums u.c. atbalsti veidi. Tomēr šie atbalsti, kā visā invaliditātes sistēmā, ir mērķēti uz indivīda specifiskajām vajadzībām, lai mazinātu ar invaliditāti saistītās sekas personai t.sk. bērnam ar invaliditāti, kā arī, lai pastarpināti sniegtu atbalstu tām ģimenēm, kas nodrošina bērnu ar invaliditāti aprūpi. Informatīvā ziņojuma galvenais fokuss ir personas ar invaliditāti, kuru aizgādībā ir bērni, situācijas un vajadzību izpēte, tādēļ plašāks skaidrojums par bērniem ar invaliditāti noteiktajiem atbalsta veidiem netiek sniegts, bet apkopotā veidā tiek sniegta informācija par viņiem pieejamo atbalstu.

Apkopojot informāciju par ģimenēm ar bērniem pieejamo atbalstu finanšu, pakalpojumu vai atvieglojumu veidā, tika konstatēts, ka tām ir pieejams ļoti plašs un dažāds atbalsta klāsts, kas regulāri tiek pilnveidots (Tabula Nr.11).

Tabula Nr.11

Pieejamo atbalsta pasākumu apkopojums ģimenēm ar bērniem	
Ģimenei ar bērniem	Papildu atbalsts ģimenei, kurā aug bērns ar invaliditāti
<ul style="list-style-type: none"> - Maternitātes pabalsts - Paternitātes pabalsts - Vecāku pabalsts - Slimības pabalsts - Bērna piedzimšanas pabalsts - Bērna kopšanas pabalsts - Ģimenes valsts pabalsts - Uzturlīdzekļi bērnam - IIN atvieglojums - Veselības aprūpes maksas atvieglojumi - Elektroenerģijas maksas atvieglojumi daudz bērnu ģimenei - Reģionālā sabiedriskā transporta maksas atvieglojumi daudz bērnu ģimenei - Transportlīdzekļa ekspluatācijas nodokļa maksas atlaide daudz bērnu ģimenei - Ieejas maksas atvieglojumi dažādos Latvijas valsts muzejos daudz bērnu ģimenēm un skolniekiem - bezmaksas mācību līdzekļu nodrošināšana izglītības iestādēs visiem bērniem - Bezmaksas ēdināšana izglītības iestādē bērniem līdz 4.klasei - Goda ģimenes karte 	<ul style="list-style-type: none"> - Piemaksa pie ģimenes valsts pabalsta par bērnu ar invaliditāti - Bērna ar invaliditāti kopšanas pabalsts - Asistenta pakalpojums pašvaldībā - Pavadona pakalpojums pašvaldībā - Asistenta pakalpojums izglītības iestādē - Tehniskie palīg līdzekļi - Surdotulka pakalpojumi - Psihosociālais atbalsts bērnam un vecākiem - Dienas aprūpes/rehabilitācijas centra pakalpojumi - Aprūpes mājās pakalpojums - Sociālās rehabilitācijas pakalpojumi - Dienas aprūpes centra pakalpojumi - Dažādi sociālās rehabilitācijas pakalpojumi - Sociālās aprūpes pakalpojums - Pakalpojums "Atelpas brīdis" - Bezmaksas reģionālais sabiedriskais transports - Atbrīvojums no transportlīdzekļa ekspluatācijas nodokļa - OCTA atlaide - Personas ar invaliditāti stāvvietu karte - Dažādu valsts nodevu atvieglojumi - Bezmaksas vai ieejas maksas atvieglojumi dažādos Latvijas valsts muzejos - Goda ģimenes karte

Avots: LM informācijas apkopojums

Ārvalstu pieredze

Kā informatīvā ziņojuma ievaddaļā minēts, pēc saņemtā Pārresoru koordinācijas centra atzinuma, viens no aicinājumiem bija papildināt informatīvo ziņojumu ar informāciju par ārvalstu prakses piemēriem, ko valsts nodrošina vecākiem ar invaliditāti, kuru apgādībā ir bērni. Lai iegūtu nepieciešamo informāciju, tika apskatītas visas Eiropas Savienības dalībvalstis un to sniegtais atbalsts šai mērķa grupai.

Tālāk aprakstītas trīs valstis, kurās, izmantojot oficiālās Eiropas Savienības tīmekļvietnes⁷⁸ apkopojumu par dalībvalstīs esošo atbalstu, ir identificēts, ka ir pieejams vai agrāk ir bijis pieejams speciāli mērķēts finansiāls atbalsts šai mērķa grupai. Citās no Eiropas Savienības dalībvalstīm specifiski mērķēts finansiāls atbalsts personām ar invaliditāti, kuru aprūpē ir bērns netika identificēts.

Igaunija

Igaunijā, atbilstoši Likumam par sociālajiem pabalstiem personām ar invaliditāti⁷⁹, ir noteikts, ka persona ar invaliditāti, kura audzina bērnu(s) viena vai arī, ģimenei, ja abiem vecākiem ir noteikta invaliditāte, pienākas vecāku ar invaliditāti pabalsts.

Šobrīd ir paredzēts, ka vecāks ar invaliditāti, t.sk. aizbildnis un audžu ģimene, ja persona bērnu audzina viena, vai arī, ja abiem vecākiem ir noteikta invaliditāte un audzina bērnu līdz 16 gadu vecumam, var saņemt ikmēneša vecāku ar invaliditāti pabalstu. Gadījumos, ja abiem vecākiem ir noteikta invaliditāte, pabalsts tiek izmaksāts vienam no vecākiem. Pabalsts tiek izmaksāts arī pēc bērna 16 gadu vecuma, t.i., līdz 19 gadiem, ja bērns turpina mācības pamata, vidējā, profesionālās izglītības vai augstākās izglītības iestādēs. Pabalsta apmērs ir 19,18 *euro*/mēnesī par katru bērnu, kurš atbilst pabalsta saņemšanas nosacījumiem.

Lai persona varētu pretendēt uz pabalsta saņemšanu, viņai ir jāiesniedz iesniegums Sociālās apdrošināšanas pārvaldē (līdzīgi kā Latvijā VSAA), kā arī jāiesniedz bērna dzimšanas sertifikāts (ja šāda informācija nav pieejama valsts reģistrā), apliecinājums no izglītības iestādes par izglītības saņemšanu (ja bērns mācās ārpus valsts), apliecinājumu, kas pierāda laulības statusu vai personas ar roku rakstīts apliecinājums, ka persona bērnu audzina viena (ja šāda informācija nav pieejama valsts reģistrā), kā arī rakstiska piekrišana no viena no vecākiem ar invaliditāti, ka otrs vecāks saņems vecāku ar invaliditāti pabalstu⁸⁰.

Spānija

Iepazīstoties ar Spānijas atbalstu ģimenēm ar bērniem, secināts, ka arī Spānijā tiek nodrošināts specifisks atbalsts personām ar invaliditāti, kuru aprūpē ir bērns.

Atšķirībā no Igaunijas pieredzes, kad finansiālais atbalsts tiek nodrošināts katru mēnesi, Spānijā, saskaņā ar Vispārējo sociālās apdrošināšanas likumu⁸¹, finansiāls atbalsts personai ar invaliditāti, kura aprūpē bērnu, tiek piešķirts kā vienreizējs maksājums gadā, līdz bērna 18 gadu vecuma sasniegšanai, kura apmērs ir atkarīgs no ģimenes attiecīgā gada ienākumiem. Tātad, lai

⁷⁸ Sociālās apdrošināšanas koordinācija ES. <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=858&langId=lv>

⁷⁹ Social Benefits for Disabled Persons Act. <http://ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/53662/61933/F-1545287921/EST-53662.pdf>

⁸⁰ Allowance for a disabled parent in Estonia. <https://sotsiaalkindlustusamet.ee/en/disability-and-welfare-services/benefits-disabled-people/allowance-disabled-parent>

⁸¹ Royal Legislative Decree 8/2015, of October 30, which approves the consolidated text of the General Social Security Law. <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2015-11724>

personas ar invaliditāti, kuru aprūpē ir bērns, saņemtu šādu finansiālu atbalstu, tiek vērtēti personas ienākumi.

Maksimālais atbalsta apmērs personai ar invaliditāti, kuras aprūpē ir bērns, par katru bērnu ģimenē ir 1000 *euro/gadā*, bet atbalsta apmērs ir atkarīgs no kopējiem mājsaimniecības gada ienākumiem, kas nepārsniedz noteiktu ienākuma līmeni.

Atbalsts pienākas tām personām ar invaliditāti, t.sk. audžu vecākiem, kuru funkcionēšanas ierobežojumi atbilst 65% vai vairāk un kuru aprūpē ir bērns. Lai saņemtu atbalstu, atbalsta saņēmējam ir jābūt Spānijas Karalistes rezidentam vai ir jābūt patstāvīgajai uzturēšanai atļaujai. Papildus, lai saņemtu atbalstu, personai ir jāspēj uzrādīt derīgs invaliditātes sertifikāts, kas pierāda, ka personas funkcionēšanas ierobežojumi atbilst 65% un vairāk. Ja abiem vecākiem ir noteikta invaliditāte ar noteiktajiem ierobežojumiem, pabalsts tiek izmaksāts vienam no vecākiem. Iepriekšminētie dokumenti, t.sk. informācija par gada ienākumu apjomu, tiek iesniegti Sociālā nodrošinājuma birojā (Oficina del seguridad social)⁸², kas Latvijā pielīdzināms VSAA.

Lietuva

Informatīvajā ziņojumā kā viena no valstīm tiek skatīta arī Lietuvas pieredze, ņemot vērā, ka Lietuvā esošā invaliditātes noteikšanas ietvars un atbalsta sistēma invaliditāte seku mazināšanai ir līdzīga kā Latvijā.

Atbilstoši Lietuvas normatīvajam regulējumam vecāki ar invaliditāti, kuri audzina bērnus, saņem tādu pašu atbalstu, palīdzību un pakalpojumus kā personas ar invaliditāti, kuriem nav bērnu, proti:

- sociālās palīdzības pabalstus;
- darbnespējas pensijas;
- mērķkompensācijas (ja personai ir īpaša vajadzība pēc aprūpes vai palīdzības).

Tāpat kā Latvijā, arī Lietuvā personas ar invaliditāti var vērsties sociālajā dienestā, lai, vērtējot personas individuālo situāciju, lemtu par sociālās palīdzības piešķiršanu savu pamatvajadzību nodrošināšanai.

Agrāk Lietuvā bija arī atsevišķs atbalsta mehānisms vecākiem ar invaliditāti, kuri audzina bērnu, pabalsta izteiksmē, kuru piešķir nevērtējot personas ienākumus, ja persona audzina bērnu līdz 18 gadu vecumam (vai līdz 23 gadu vecumam, ja bērns studē) – naudas pabalsts personām ar invaliditāti, kuras audzina bērnu, lai segtu komunālos, elektrības, degvielas vai telefona izdevumus (turpmāk – pabalsts vecākam ar invaliditāti). 2020.gadā sagatavotajā Pasaules Bankas ziņojumā “Invaliditātes politika un invaliditātes noteikšanas sistēma Lietuvā”⁸³ (turpmāk – PB ziņojums) tika analizēta invaliditātes noteikšanas sistēma Lietuvā, kā arī pieejamais atbalsts personām ar invaliditāti – gan monetārā, gan pakalpojumu veidā, t.sk. pabalstu vecākiem ar invaliditāti. Kopumā PB ziņojumā tika identificēts, ka personu skaits, kas piesakās pabalstam, ir neliels. PB ziņojumā tika norādīts, ka 2018.gadā šis pabalsts tika piešķirts vien 66 personām, kopējiem izdevumiem sastādot 2800 *euro* jeb 23.60 *euro* vienam pabalsta saņēmējam. Tādējādi PB ziņojumā tika secināts, ka ir jāpārvērtē šāda atbalsta veida lietderību, jo tā nesasniedz mērķa grupu un mazā apmēra dēļ nav efektīvs un nesniedz mērķētu atbalstu sociālo problēmu risināšanā. PB ziņojuma secinājumi varētu būt par iemeslu, kādēļ atsevišķs pabalsts vecākiem ar invaliditāti Lietuvā vairs netiek nodrošināts.

⁸² Economic benefit for the birth or adoption of a child, in case of large families, single parent families and in case if disabled mothers or fathers. <https://www.seg-social.es/wps/portal/wss/internet/Trabajadores/PrestacionesPensionesTrabajadores/10967/85#097733>

⁸³ Disability Policy And Disability Assessment System In Lithuania Washington, D.C., Brussels and Vilnius, May 2020

Secinājumi

Informatīvā ziņojuma ietvaros ir sniegts pārskats par valstī pašreiz spēkā esošajiem pabalstiem, pensijām, pakalpojumiem un atvieglojumiem personām ar invaliditāti un tā ietvaros secināts, ka indikatīvais mērķa grupas lielums, t.i., personu ar invaliditāti skaits vecumā no 20 – 65 gadiem, kuras aprūpē vienu vai vairākus bērnus ir **10 683 personas** (VSAA dati).

Tā kā invaliditāte ne vienmēr nozīmē pilnībā zaudētas darbspējas, LM informatīvā ziņojuma ietvaros analizēja nodarbinātības rādītājus mērķa grupā un secināja, ka tie ar katru gadu uzlabojas un ir lielāki nekā kopējā personu ar invaliditāti nodarbinātība. Kopumā mērķa grupas mēneša vidējie ienākumi, salīdzinājumā ar valstī vidējo darba samaksas mediānu, ir nedaudz zemāki, tomēr, ņemot vērā, ka personas ar invaliditāti, tātad arī mērķa grupas personas, papildus darba samaksai saņem arī invaliditātes pensiju vai nodrošinājuma pabalstu, kā arī citus atbalsta pasākumus, tad to ienākumi var sasniegt līdz pat 100% no valstī vidējās darba samaksas mediānas. LM ieskatā datu apkopojums liecina, ka vecāki ar invaliditāti ir atbildīgi pret savu pienākumu bērna aprūpē un uzturēšanā, kas saskaņā ar Civillikumu ir absolūts un neapstrīdams. Tāpat invaliditātes pensija, pabalsti un visai plašais pabalstu un atvieglojumu kopums, kas pieejams personām ar invaliditāti, sniedz papildu atbalstu dažādās dzīves situācijās personām ar invaliditāti, t.sk. ģimenēm, kurās kādam no vecākiem ir invaliditāte.

Kā apliecina ziņojumā apkopotā statistika (Attēls Nr.1), cilvēki arī ar ļoti smagu un smagu invaliditāti, saņemot atbilstošu atbalstu (elastīgāku darba laiku, darbavietas ergonomisko pielāgošanu, asistīvās tehnoloģijas u.c.), var iekļauties darba tirgū, strādāt, būt nodokļu maksātāji un spēt nodrošināt sevi un savu ģimeni un to ienākumi kopumā neatšķiras no pārējās sabiedrības vidējiem ienākumiem.

Liela loma vecāka iespējām nodrošināt sava bērna labklājību ir paša vecāka vēlme un motivācija iekļauties darba tirgū, kā arī iegūtā izglītība un darba pieredze pirms invaliditātes iegūšanas. Jo labāka ir personas ar invaliditāti iegūtā izglītība un profesionālā pieredze, kā arī, jo lielāka personas motivācija līdzdarboties, jo reālais darbspēju zudums būs mazāks. Piemēram, ja pēc invaliditātes iegūšanas persona vairs nevar strādāt smagu fizisku darbu, bet pārkvalificējas uz citu, sev piemērotāku profesiju (piemēram, grāmatvedis, sekretārs, telemārketinga speciālists, IT speciālists u.c.), funkcionēšanas ierobežojumu radītais darbspēju zudums būs mazāks. Vienlaikus, ja cilvēkam ar pilnīgu darbspēju zudumu bez ienākumiem no algota darba nav arī citu ienākumu veidu (īpašumi, vērtspapīri u.c.), tas rada būtisku ietekmi uz ģimenes materiālo situāciju un lielā mērā skar bērnu tiesības uz sociālo nodrošinājumu. Taču, ja līdz invaliditātes iegūšanai persona ir strādājusi un veikusi VSAOI, tai būs invaliditātes pensija, līdz ar to kopējie ienākumi lielāki.

Ņemot vērā iepriekšminēto, nav saskatāms pamatojums noteikt jaunu finansiālā atbalsta veidu, kas būtu konkrēti mērķēts uz vecāku ar invaliditāti spēju stiprināšanu aprūpēt savus bērnus. Atbalsts invaliditātes seku mazināšanai un atbalsta bērnu aprūpei ir savstarpēji nodalāmi valsts atbalsta veidi, tādēļ ieviest universālu finansiālo atbalstu vecāku ar invaliditāti gadījumā nebūtu mērķēti orientēts uz bērnu vajadzību nodrošināšanu.

Valsts un pašvaldība kā personām ar invaliditāti, tā arī vecākiem, kuru apgādībā ir bērns, nodrošina atbalstu gan finansiālā, gan atbalstu, gan pakalpojumu veidā, tomēr, mērķa grupas ieskatā, šobrīd esošie valsts un pašvaldību atbalsta pasākumi ne vienmēr ir pietiekoši, kā, piemēram, norādot uz tādu pakalpojumu trūkumu kā asistenta pakalpojums, bērnu pieskatīšanas pakalpojumi, psiholoģiskā atbalsta pakalpojumi, transporta pakalpojumi, nepielāgota un nepieklūstama vide, ierobežota pieeja medicīniskajiem un sociālajiem pakalpojumiem. Vienlaikus minētā atbalsta nepietiekamība ne vienmēr tieši korelē ar to, vai personas ar invaliditāti apgādībā ir bērns. Tāpat jāņem vērā, ka atsevišķu pakalpojumu trūkums vai nepietiekamība, kā, piemēram, bērna pieskatīšanas pakalpojums, ir vienlīdz aktuāls gan vecākiem ar, gan bez invaliditātes.

Atsevišķi vērtējot papildu finansiālā atbalsta ieviešanu vecākiem ar invaliditāti un apskatot Eiropas Savienības dalībvalstu situāciju, var secināt, ka specifisks atbalsts personām ar invaliditāti, kuru aprūpē ir bērns(i), tiek nodrošināts vien retajā valstī, vai arī šāds atbalsts ir ticis nodrošināts, bet tas nav sasniedzis gaidāmos rezultātus. Galvenokārt ģimenēm ar bērniem atbalsts tiek nodrošināts vispārīgi, ar valsts atbalstu ģimenēm un bērniem saistītie pasākumi, kā arī tiek nodrošināti vispārīgie atbalsta pasākumi personām ar invaliditāti. Bet, ja ģimenē aug bērns ar invaliditāti, atbalsta apjoms ir plašāks un specifiskāk mērķēts bērna vajadzību apmierināšanai un invaliditātes seku mazināšanai.

Lai sekmētu vecāku ar invaliditāti iespējas rūpēties par saviem bērniem, nodrošinot bērnu labākās intereses, un par savu veselību un funkcionālo spēju uzlabošanu, kopumā ir jāpilnveido jau esošie valsts atbalsta mehānismi un vidējā un ilgtermiņā attīstības plānošanā īpaša uzmanība jāvērs uz šādiem aspektiem:

- 1) jāveido mērķētāks atbalsts ģimenēm ar bērniem, pilnveidojot un attīstot ar bērna aprūpi saistītos universālos valsts atbalsta pakalpojumus (veselības aprūpes, interešu izglītības pieejamība), neatkarīgi no tā, kādai sociālai grupai vai kādam sociālajam statusam vecāks ir piederīgs - ir jāattīsta un jāpilnveido tieši pakalpojumu pieejamība un daudzveidība, tostarp valsts un pašvaldības līmenī ir svarīgi attīstīt jaunus vai pilnveidot esošos pakalpojumus, piemēram, neformālās atbalsta grupas, lai mazinātu ar stresu un pārslodzi saistītos riskus, kā arī jāattīsta pakalpojumi, kas saistīti ar bērnu aprūpes jeb pieskatīšanas pakalpojuma nodrošināšanu īstermiņā un ilgtermiņā, lai tiktu veicinātas mērķa grupas iespējas iesaistīties nodarbinātībā, izglītībā, veselības aprūpes un citu pakalpojumu saņemšanā;
- 2) kopumā jāveicina atbalsta sistēmas pilnveide invaliditātes gadījumā, lai stiprinātu pašas personas ar invaliditāti iespējas rūpēties gan par sevi, gan par bērnu, maksimāli iekļaujoties dažādos sabiedriskajos procesos, t.sk. nodarbinātībā un izglītībā;
- 3) jāveicina visaptveroša uz personas individuālajām vajadzībām fokusēta pieeja atbalsta nodrošināšanā un personu ar invaliditāti kopējās situācijas uzlabošana valstī, pilnveidojot un attīstot pakalpojumus starpnozaru līmenī, tostarp vides un transporta piekļūstamība, veselības aprūpe, sociālie pakalpojumi, un nostiprinot multidisciplināru pieeju dažādu problēmsituāciju risināšanā, tādējādi kopumā mazinot personu ar invaliditāti risku būt pakļautiem augstākam nabadzības un sociālās atstumtības riskam;
- 4) jāpilnveido kvalitatīva datu un informācijas apmaiņa starp iestādēm un institūcijām;
- 5) jāīsteno speciālistu apmācības darbam ar noteiktu mērķa grupu, mazinot neatbilstošas attieksmes risku un veicinot nepieciešamā atbalsta nodrošināšanu un informācijas apmaiņu mērķa grupai pieejamā un saprotamā veidā;
- 6) jāveicina sabiedrības izpratne par sociālā dienesta un citu saistīto iestāžu un institūciju funkcijām, kā arī sociālā darba funkcijām, lai, vajadzības gadījumā, iedzīvotāji vērstos attiecīgajās iestādēs un saņemtu sev nepieciešamo atbalstu vai palīdzību, nevis baidītos lūgt atbalstu neatbilstošu uzskatu un pieņēmumu dēļ. Kā arī, ir svarīgi veicināt sabiedrības kopējo izpratni par personām ar invaliditāti, lai veicinātu iekļaujošas un atvērtas sabiedrības attīstību un mazinātu neatbilstošu attieksmi pret personām ar invaliditāti.

Attīstot jaunus un pilnveidojot esošos pakalpojumus, stiprinot starpinstitucionālu sadarbību un informācijas apmaiņu, kā arī, stiprinot speciālistu un sabiedrības zināšanas un izpratni, tiks veicinātas personu ar invaliditāti iespējas iekļauties darba tirgū, gūt ienākumus, socializēties un līdzsvarot savu dzīvi starp pienākumiem mājās un bērnu aprūpē un tiesībām būt aktīviem sabiedrības locekļiem.

Labklājības ministrs

U.Augulis

Ševčuna 67021594
Liva.Sevcuna@lm.gov.lv